

SZombat

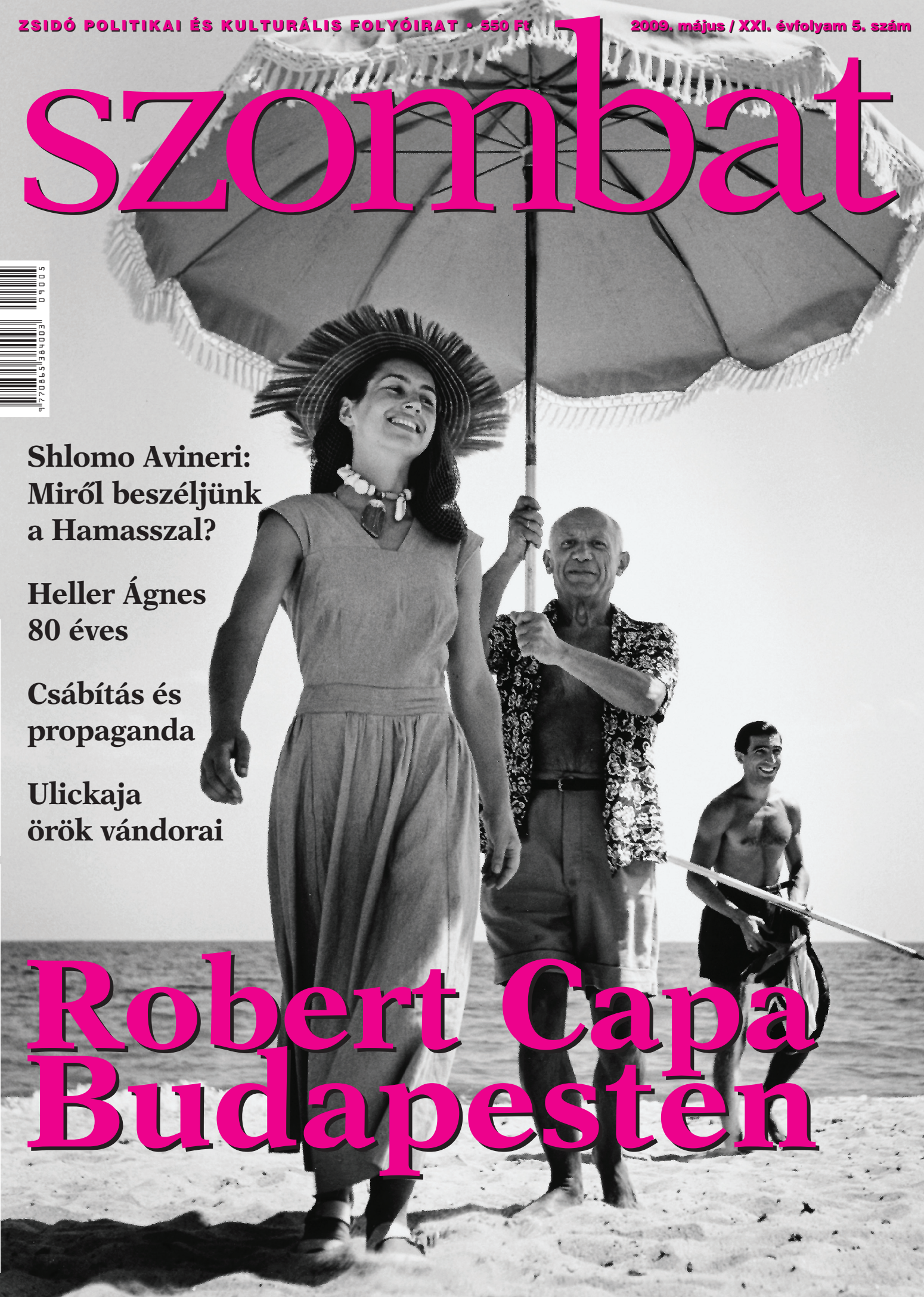
**Shlomo Avineri:
Miről beszéljünk
a Hamasszal?**

**Heller Ágnes
80 éves**

**Csábítás és
propaganda**

**Ulickaja
örök vándorai**

Robert Capa Budapesten

1% a Szombatnak

Kérjük, ajánlja ön is adója 1 %-át lapunknak,
a Szombatnak

mely az egyetlen független szellemiségű, non-profit
jellegű, magyar zsidó politikai és kulturális lap;

honlapján (www.szombat.org) cikkek mellett
hírekkel, programajánlóval, blogokkal
és fórumokkal várja olvasóit;

tájékoztató, és véleményt mond a világ,
Izrael és a magyar politika híreiről;

megalapítója és fenntartója
a www.antisemitizmus.hu honlapnak,
melyen dokumentálja és küzd a zsidó- és Izrael-
ellenes előítéletekkel szemben;

konferenciákat szervez zsidó irodalomról,
színházról, filmről;

a Szombat Szalonok keretében vitaeseteket
és felolvasóesteket rendez, élő kapcsolatot tartva
az olvasókkal.

**Ehhez nem kell egyebet tennie, mint
mellékelnie a nyilatkozatot adóbevallásához,
amelyben kijelenti, hogy adója 1 %-át
a 18165850-1-42 adószámú szervezetnek kívánja
felajánlani. E kis fáradsággal hozzájárulhat
a Szombat további megjelenéséhez.**

Segítségét előre is köszöni a Szombat szerkesztősége

Ha most fizet elő,

10%-kal olcsóbban jut a Szombathoz azoknál,
akik havonta vásárolják meg
a lap számait, mert 2009 januárjától
lapunk árát **550 Ft-ra** emeltük.
Előfizethet banki átutalással
a 11709002-20066703-as OTP számlaszámra.
Az éves előfizetés díja 4950 forint.

Mindazok, akik a fenti összegnél többet utalnak át,
elősegítik a Szombat működését.
Lehetővé teszik, hogy lapunk olyan olvasótársaihoz
is eljuthasson, akiknek anyagi lehetőségeik
nem engedik meg, hogy rendszeresen
olvashassák a Szombatot.

Támogatóink nevét
kívánságukra megjelentetjük
a Szombatban.

**Legyen Ön is olvasótársai
és a zsidó kultúra támogatója!**

„Halld meg szavam! Én prófétáktól származom”
(Füst Milán)

„Minden költő zsidó” (Marina Cvetajeva)

VAN-E MODERN ZSIDÓ IRODALOM?

Szeminárium-sorozat indul májusban
a Szombat folyóirat szervezésében,
Szántó T. Gábor író,
a Szombat főszerkesztője vezetésével.

Bibliai történetek, Kafka, I. B. Singer, Malamud, Philip
Roth, Füst Milán, Pap Károly, Örkény István, Kertész
Imre és mások műveinek elemzése, elméleti kérdések,
vendégelőadók, kerekasztal-beszélgetések.

Az érdeklődők a szanto@szombat.org e-mail címen,
vagy hétfő és csütörtök délután a **302 0744-es** telefonszá-
mon jelentkezhetnek. A kurzus ingyenes, a részvételhez
előképzettség nem szükséges. Az órák időpontja, hely-
színe: **kéthetente keddenként 18.00 óra, Bálint Ház**
(Budapest, VI. Révay u. 16.) Első találkozás: 2009. május 5.

Partnerek:

Magyar Zsidó Kulturális Egyesület, Bálint Ház

Támogató:

The L. A. Pincus Fund for Jewish Education in the Diaspora
L. A. Pincus Alapítvány a diaszpórabeli zsidó oktatásért

szombat

2009. május
5769 ijjár-sziván

A Magyar Zsidó
Kulturális Egyesület
folyóirata.
Megjelenik évente tízszer.

Szerkesztőbizottság:

Deák Gábor
Hoffman Iván
Iltamár Jázó-Keszt
Kovács András
Seres László
Tatár György
Turán Tamás

Szerkesztőség:

Szántó T. Gábor
(főszerkesztő)
Gadó János, Novák Attila

Deák Andrea
(szerkesztési titkár)
Fritz Éva (pénzügyek)
Pári Mirella (terjesztés)

Állandó külső munkatársak:

Uri Asaf, Csáki Márton,
Csőke Zoltán, Panyi Szabolcs,
Pályi Márk, Peremiczky Szilvia,
Vári György, Várnai Pál

A megjelenést támogatja:
Amerikai Joint Magyarország
Ronald S. Lauder Alapítvány
Magyarországi Zsidó Örökség
Közalapítvány

Nemzeti Kulturális
Alapprogram

Oktatási és Kulturális
Minisztérium

A héber és jiddis szavak átírása
a szerzők felfogását tükrözi.

Terjeszti a LAPKER Rt.

A kéziratok szerkesztése lezárult:
2009. április 16-án.

Címlapfotó: Robert Capa©
International Center of Photography,
New York. A Magyar Nemzeti
Múzeum gyűjteménye

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
1065 Budapest, Révay u. 16.
Bálint Zsidó Közösségi Ház,
234-es és 235-ös szoba.
Telefon: 311-9214/136, 137
Telefon/fax: (36-1) 311-6665

Lapunk e-mail címe:
info@szombat.org
Címünk az interneten:
http://www.szombat.com

Előfizethető a kiadóhivatalban,
illetve postautalványon
az OTP 11709002-20066703
„Szombat” számú alszámlán.
Lapengedély száma:
III/Kul/174/1989.

HU ISSN 0865-3844

Nyomdai előállítás:
Grafika Press Nyomdaipari Rt.

6. oldal

15. oldal

17. oldal

25. oldal

28. oldal

ÁLLÁSPONT

4 Shlomo Avineri
Miről beszéljünk a Hamasszal?

5 Részletek a Hamasz Alapokmányából

HAZAI DOLGAINK

6 Heller Ágnes
**A zsidó értelmiség életformája
a felszabadulás után**

8 „Azért élek itt,
mert itt vagyok honpolgár”
Heller Ágnessel beszélget Várnai Pál

VILÁG

11 „Az antiszemitizmus még mindig
jelentős, de föl lehet lépni ellene”
Konferencia az antiszemitizmusról
a Közép-európai Egyetemen (Gadó János)

IZRAEL

13 Kasztner Rezső (emlékének)
meggyilkolása
(Gadó János)

15 „Golda Meir nem mutat jól
bikininben...”
Országimázs kicsit másképp (Moór Valéria)

TÖRTÉNELEM

17 Hamvas Levente Péter
Ki volt a hazai zsidóság „apostola”?

20 Dr. Pollák László
Hajóval a bori rézbányába
Az indulásról és az ott törtétekről
(Egy volt szegedi munkaszolgálatos
visszaemlékezései)

KULTÚRA

24 A mák és a meggy
(Vári György)

25 Lugosi Lugo László
Robert Capa olvasása közben

28 Modern zsidó költők X.
Kadya Molodovsky

28 Ulickaja örök vándorai
(Goretity József)

31 Ljudmila Ulickaja
Papírgyőzelem

34 Ohájon, az izraeli detektív
(Varga Betti)

SHLOMO AVINERI

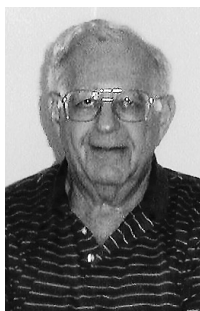
Miről beszéljünk a Hamasszal?

Az utóbbi időben egyre gyakrabban hallhatók olyan hangok, amelyek szerint az izraeli-palesztin megegyezés csak akkor lehetséges, ha a Hamasszal is tárgyalásokat kezdünk. Ilyesmit ma már nemcsak Európában, de az Egyesült Államokban is hallani. Roger Cohen, a New York Times kolumnistája vagy Bent Sowcroft, aki annak idején az idősebb Bush elnök nemzetbiztonsági tanácsadója volt, kijelentették, hogy ha nincs párbeszéd a Hamasszal, nem lesz izraeli-arab béke sem. Ha pedig Izrael ettől elzárkózik, akkor Európának vagy Amerikának kell párbeszédet kezdeményeznie.

Hasonló kijelentések izraeli radikálisok körében is hallhatók.

Úgy vélem igazuk van – csak éppen nem az általuk felhozott okokból. A kérdés az: miről is beszéljünk a Hamasszal? Hogy tárgyalnunk kell velük az nyilvánvaló – és Izrael közvetve tárgyal is velük, Gilad Salit kiszabadításáról és a fegyvernugvásról.

Azt hiszem azonban, másról is beszélünk kell a Hamasszal – például arról, mi olvasható az alapító okiratában. A legtöbb izraeli – csakúgy, mint az amerikaiak és az európaiak – tisztában vannak vele, hogy a Hamasz meghirdetett célja Izrael elpusztítása. Ám azt a legtöbb nem tudja, hogy a Hamasz alapító okiratában ennél jóval átfogóbb célok is szerepelnek: nem csupán Izra-

ellel és a cionizmussal, hanem a zsidókkal kapcsolatban.

Az alapszabály preambuluma leszögezi, hogy a Hamasz célja a háború – nem csupán Izrael és a cionizmus ellen, hanem a zsidó nép ellen általában, mert a zsidók – és nemcsak Izrael és a cionizmus – az Iszlám ellenségei.

Annak érdekében, hogy senkiben ne maradjon kétely, az alapszabály teljes 22. fejezete a zsidók hitványságát ecsegteli.

A Hamasz szerint a zsidók a felelősök a modern társadalmak nyavalyáiért, mint amilyen a francia forradalom, a kommunista forradalom, a titkos társaságok (szabadkőművesek, Rotary Club, Lion's Club, B'nai B'rith), amelyeket azért hoztak létre, hogy titkos úton uralmuk alá hajtsák a világot. Ők uralják a

Az alapszabály preambuluma leszögezi, hogy a Hamasz célja a háború – nem csupán Izrael és a cionizmus ellen, hanem a zsidó nép ellen általában

gazdaságot, a sajtót, a televíziót, ők a felelősök az I. világháború kirobbantásáért, melynek célja az volt, hogy elpusztítsák a moszlim kalifátust (ti. az Ottomán Birodalmat), megkapják a Balfour-nyilatkozatot és létrehozzák a Népszövetséget – mindez saját államuk megteremtése céljából. Ők robbantották ki a II. világháborút is, hogy a fegyverkereskedelemmel pénzhez jussanak; és a kapitalizmus és a kommunizmus is az ő szolgálatukban áll.

Ismerősen hangzik? Persze, hiszen egyes részleteket a Cion bölcseinek jegyzőkönyvéből emeltek át. Mások – főként a világháborúkkal kapcsolatos passzusok – viszont eredeti agyszülemények.

Senki ne mondja azt, hogy mindezek csupán szavak, és a Hamasz nem ítélt meg az alapszabályából! Vajon merne illet mondani bárki is, ha Európában vagy Amerikában támadna ilyen mozgalom, amely, a fenti kijelentéseken túl, még zsidók gyilkolásával is foglalkozik?

A Hamasz alapszabálya mellett olyan politikusok, mint az osztrák Jörg Haider vagy a francia Jean-Marie Le Pen ki-mondottan mérsékeltnek számítanak.

Nyilvánvaló, hogy ha Európában lenne meg egy ilyen mozgalom, még csak eszébe sem jutna senkinek, hogy tárgyalásokat kezdjen vele, vagy hogy kormányalakításra kérje fel. Nemcsak törvénytelennek, hanem emberiség-ellenesnek is nyilvánítanák. A fentiekhez hasonló elfajzásoknak nincs helye semmiféle politikai diskurzusban.

De talán mégis érdemes a Hamasszal szóba állni – nem arról, hogy miként tudna a békéhez hozzájárulni, hanem inkább arról, hogy mi is szerepel az alapító okiratában. A Hamasszal folytatott párbeszéd mellett kardoskodóknak először talán ezekről a kérdésekről kéne eszmét cserélniük vele. Ki tudja, talán megváltoztatja a felfogását. Én ugyan nem számítok ilyesmire, de nagyon kíváncsi vagyok, mit szólnak mindehhez azok, akik szerint a Hamasz a közel-keleti béke kulcsa.

Végül is lehet, hogy igazuk van és valóban a Hamasz a kulcsszereplő. Ebben az esetben viszont aligha várhatjuk, hogy béke legyen ezen a tájon.

Gadó János fordítása

A fordítás a szerző engedélyével az alábbi cikk alapján készült: What to speak with Hamas about/ By Shlomo Avineri. <http://www.haaretz.com/hasen/spages/1076694.html>

Részletek a Hamasz Alapokmányából

7. Cikkely: (részlet)¹

...Az Iszlám Ellenállási Mozgalom egy szem a cionista megszállók ellen folytatott harc hosszú láncában...

...Ha ezek a láncszemek távol kerülnek egymástól, ha a cionisták lakójai akadályokat gördítenek a harcosok útjába, hogy gátolják ezt a küzdelmet, az Iszlám Ellenállási Mozgalom akkor is arra törekszik, hogy Allah ígéretét megvalósítsa, bármennyi ideig is tart ez. A Próféta, Allah áldja őt és juttasson neki üdvösséget, ezt mondta:

Az Ítélet Napja egészen addig nem jön el, amíg a muszlimok nem harcolnak meg a zsidókkal, amikor is a zsidók kövek és fák mögé bújnak. A kövek és a fák majd azt mondják, ó muszlimok, ó Allah szolgái, egy zsidó van mögöttem, gyertek és öljétek meg! Csak a Gharkad-fa nem cselekszik majd így, mert a zsidók fái közül való.²

22. Cikkely:

Ellenségeink hosszú időn át gondosan tervezték azt, amit elértek. Számításba vették, milyen okok befolyásolják a mostani eseményeket. Arra törekedtek, hogy óriási mennyiségű anyagi javakat halmozzanak fel, amelyekkel valóra válthatják álmaikat. Pénzüikkel világszerte uralmuk alá hajtották a médiát, a hírgyűnökségeket, a sajtót, a kiadókat, a rádió és tévéállomásokat és a többi. Pénzüikkel forradalmakat robbantottak ki a világ különböző pontjain azért, hogy érdekeiket érvényesítsék és learassák ennek hasznát. Ők voltak a francia forradalom mögött, a kommunista forradalom mögött, meg más forradalmak mögött, amikről csak hallottunk és hallunk a világ különböző részein. A pénzüikkel titkos társaságokat hoztak létre, mint amilyen a Szabadkőművesek társasága, a Rotary Club, a Lion's és hasonló a világ más tájain, mindezt azzal a céllal, hogy aláássák a társadalmakat és elérjék cionista céljaikat. A pénzüikkel képesek voltak irányítani az imperialista országokat és rávenni őket arra, hogy számos országot gyarmatosítsanak, kizsákmányolják azok erőforrásait és terjesszék ott a romlást.

Beszélhettek helyi háborúkról meg világháborúkról, amennyit csak akartok. Ők voltak az I. világháború mögött, képesek voltak elpusztítani az iszlám kalifátust, amiből pénzügyi hasznot húztak és megszerezték a nyersanyagforrásokat. Megkapták a Balfour Nyilatkozatot és megalapították a Népszövetséget, amelyen keresztül irányíthatták a világot. Ők voltak az II. világháború mögött, amely által hatalmas anyagi haszonra tettek szert a fegyverkereskedelemmel és megteremtették a lehetőséget saját államuk megalapítására. Ők uszítottak arra, hogy a Népszövetséget cseréljék fel az ENSZ-szel és a Biztonsági Tanáccsal, hogy ezzel is uralják a világot. Nincs olyan háború a világon, amelyben ne lenne benne a kezük.

„...Valahányszor háborúságra gyűjtottak tüzet, Allah eloltotta azt. [Csak] abban serények, hogy romlást [idézzenek elő] a földön. Ám Allah nem szereti azokat, akik romlást idéznek elő.” (5. szúra /Asztal/, 64. vers)³

A Nyugat imperialista hatalmai és a Kelet kommunista hatalmai minden erejükkel, pénzüikkel és emberükkel támogatják az ellenséget. Hol az egyik, hol a másik teszi ezt. Azon a napon, amikor az Iszlám megjelenik, a hitetlenség erői mind egyesülnek vele szemben, mert a hitetlenek egy nemzetet alkotnak.

“Ti hívők! Ne kössetek szoros barátságot olyanokkal, akik nem tartoznak közétek! Mindent elkövetnek, hogy zavart okozzanak köztetek és szeretnék, ha szorult helyzetbe kerülnétek. Már a szájuk is elárulta gyűlölségüket, ám még rosszabb az, amit a keblükben rejtene. Világosan megmagyaráztuk nektek a jeleinket/verseinket, ha éltek az eszetekkel”

(3. szúra /Imrán nemzetsége/, 118)

Nem hiába állnak e vers végén Allah szavai: „ha éltek az eszetekkel”.

¹ A fordítás az alábbi angol szöveg alapján készült: <http://www.mideastweb.org/hamas.htm>

² Bukhari és Muszlim Hadith gyűjteményéből. Szekér Gitta fordítása

³ A Korán-idézetek Simon Róbert Korán fordításából valók: Budapest, 1994, Helikon kiadó.

Stetl és hagyma- kupola

Zenés utazás az orosz zsidó kultúra körül

Orosz ízek és hangulatok –
kulinária, zene, film és irodalom
a KINO moziban

Zongorán népszerű orosz
melódiákat játszik s egy
különleges némafilmet kísér:
Jávori Ferenc Fegya,
a Budapest Klezmer Band
alapító tagja,
az orosz gasztronómia világában
Fűszeres Eszter kalauzol minket,
irodalmi kóstolót

Szántó T. Gábor biztosít,
az ízek mellé tangóharmonikán
Váradi Tibor játszik.

Időpont:
2009. május 17.
vasárnap, este 7 óra

Helyszín:
KINO mozi
(Budapest XIII. ker.,
Szent István krt. 16.)

Belépődíj 2800 forint
(kóstolóval)
Bálint Ház és Mazsike tagoknak
2500 forint

További információ:
mazsike@gmail.com,
info@balinthat.hu
www.balinthat.hu,
www.mazsike.hu

Telefonon hétköznapokon
a délutáni órákban: 311-6665

HELLER ÁGNES

A zsidó értelmiség életformája a felszabadulás után

1945-ben a zsidó értelmiségnek nem volt életformája. A családok többsége elpusztult, a csonka családoknál nem maradt családfő, családok fiatal reményei veszték oda és a korábbi foglalkozások folytatására sem volt remény. Majdnem mindent előről kellett kezdeni. Kivételek csak azok voltak, akik külföldről tértek haza, Nyugatról vagy Keletről. Ők többnyire kommunisták vagy szocialisták voltak, akik a háború utáni Magyarországtól reményeik valóra váltását várták.

A Magyarországon felszabadultak három csoportot képeztek. Az elsőhöz tartoztak azok, akik nem érezték magukat többé magyarnak s ugyanakkor meg akarták őrizni, illetve helyreállítani régi polgári életformájukat. Ők az első adandó alkalommal Nyugatra mentek, elsősorban Amerikába, de Ausztráliába és Kanadába is. Többnyire azok teheték ezt meg, akiknek nyugati bankszámlájuk volt, vagy akiket ott rokonaik vártak és fogadtak. A második csoportba azok, főleg fiatalok, esetleg éppen még gyerekek tartoztak, akiknek vagy semmi közük nem volt a magyarsághoz, vagy teljesen árvák maradtak. Ezek cionisták lettek, s többségük 1948-ig Palesztinába alijázott. Azok, akik maradtak, nagyobb számban értelmiségiek lettek és belőlük került ki a háború utáni zsidó értelmiség egyik típusa.

Magyarországon maradtak a zsidó polgári értelmiség maradványai közül azok is, akik ott akarták folytatni, egy jobb, polgári világ reményében, ahol abbahagyták. Így például Zsolt Béla, aki a Haladás című, igen színvonalas polgári hetilapot szer-

Fehér László: Filozófus II.

kesztette, egészen viszonylag fiatalkorú haláláig. Az úgynevezett „fordulat évével” ez az opció elvesztette bázisát.

A zsidó értelmiség nagyobbik része azonban azokból tevődött össze, akik

a Kommunista Párthoz, illetve, ha fiatalok voltak, a MADISZ-hoz csatlakoztak. Ezek nem érezték zsidónak magukat, hanem magyarnak, de leginkább internacionalistának vagy éppen mindkettőnek. Köztük találunk olyan írókat, akik már a háború előtt is nevet szereztek maguknak, mint Déry Tibor, Zelk Zoltán, vagy Karinthy Ferenc. Moszkvából tért haza Lukács György és Révai József is. A fiatal kommunista értelmiség egyenesen az iskolapadból került fontos pozícióba, például a Szabad Népnél, mint Méray Tibor, Kende Péter, Kornai János, Gimes Miklós. De volt egy náluk kissé fiatalabb generáció is, melyhez Litván György vagy Kardos (Pándi) Pál is tartozott. Ezek a fiatal emberek igaz hívők voltak, eszméért éltek, egy közösségben éltek, melyben jól érezték egy ideig magukat.

A zsidó értelmiségiek köréhez számíthatók azok is, akik vagy megélhetési kommunistaként szereztek befolyást, vagy az antiszemitizmustól való félelmükben csatlakoztak a kommunista Magyarországhoz, mint oly sokan a Zsidó Gimnázium volt tanárai közül (Waldapfel József, Trencsényi Waldapfel Imre, Turóczi-Trostler József).

Végül, de nem utolsósorban, ott voltak a zsidóságukhoz ragaszkodó tudósok, többnyire a Rabbiszeminárium tanárai, mint Scheiber Sándor vagy Szemere Samu. Ők továbbra is a hagyományörző zsidó életformát éltek.

Körülbelül így festett a magyar zsidó értelmiség keresztmetszete 1945-től 1953-ig.

1953-ban egy új korszak kezdődött, mely 1958-ban zárult le. Ez volt a megpróbáltatások és a próbátétel időszak a kommunista zsidó értelmiség számára. Ekkor derült ki, hogy ki volt megélhetési kommunista, ki csatlakozott a párthoz az antiszemitizmustól való félelmében, s ki várt tőle igazságot, igazságosságot, megváltást és igazi közösséget. Nos, a magyar zsidó értelmiség nemcsak jóval számarányán felül fordított hátat a „valóban létező” szocializmusnak, mind az Írószövetségben, mind más intézményekben, hanem egyesek közülük kockára is tették szabadságukat, sőt, még az életüket

is. Többen Nagy Imre körül csoportosultak. Litván György egyenesen Rákosi szemébe mondta, hogy tűnjön el a közéletből.

A forradalom leverése utáni megtorlás is jóval számarányán felül sújtotta a magyar zsidó értelmiséget. Gimes Miklóst kivégezték, Déry, Eörsi, Litván és mások éveket töltöttek börtönben. Másokat (mint jómagamat) fegyelmi úton távolítottak el egyetemi állásából. Számosan a megtorlástól tartva disszidáltak, mint Kende Péter vagy Méray Tibor.

1958-tól az amnesztiaig bezárólag tehát, új korszak kezdődött, mely körülbelül 1967-68-ig tartott. Ezt a korszakot a Magyarországon maradt, de „szabad”, vagy börtönéveit letöltött zsidó értelmiség zömének a közügyektől való visszavonulása jellemezte. A visszavonulás az idősebbek esetében (Déry) a polgári életforma megújításához vezetett, a fiatalabbak egy része számára pedig (Hanák Péter, Kornai János) egy ilyen életforma kialakításához. Az élet a család és a szakma körül rendeződött. Többségük már korábban is családos volt, de életformájuk korábban nem a család köré épült. Kornai János önéletrajzában leírja, hogyan szabadult meg a marxista nyelvhasználatától, hogyan tanulta meg a „nyugati” közgazdasági nyelvet, hogyan kezdett már ebben az új nyelvben gondolkodni. De ha nem is mindenki volt ennek, Kornaihoz hasonlóan, tudatában, s nem is minden fordulat volt ilyen radikális, korábban vagy későbbben voltaképpen mindenki elkezdett egy új nyelven beszélni. Végül már a korábbi kommunista zsidó értelmiségiek közül alig valaki vallotta magát „internationalistának”, inkább a magyar értelmiséghez tartozónak.

1967 újabb döntő fordulatot hozott az én generációm zsidó értelmisége egy részének életében és gondolkodásában. A rádióra tapadt füllel figyeltük a hatnapos háborúról érkező híreket. Akkor tudatosodott bennünk, hogy Izrael léte és biztonsága a mi létünk és életünk egyik alappillére. Akkor kaptuk vissza zsidóságunkat, akkor váltunk „magyar zsidókká”. Persze, voltak olyanok, akik sosem veszítették el zsidó azonosságukat, de

ezek többnyire hagyományörző zsidók voltak.

1968 volt a másik fordulópon, most már egy nálunk fiatalabb generáció életében és gondolkodásában is. Pontosabban szólva, két '68-ról beszélhetünk. Az egyiket az új gazdasági mechanizmus bevezetése jellemezte, a másikat a párizsi „újbaloldal” megjelenése. A Prágai tavasz és az „emberarcú szocializmus” kísérlete, továbbá e kísérlet elbukása pedig mindkettőt. A reformban bizakodó, de a rendszerrel 1956 után sem szakító, zsidó szakértelmiség aktívan vett részt az új gazdasági mechanizmus előkészítésében és gyakran osztotta is az ehhez fűződő illúziókat. Egynéhány, lassan „ellenzékivé” formálódó, marginális csoport, melyben szintén nagy számban vettek részt zsidó értelmiségiek, részben a párizsi hatvan-nyolc ígérétében bizakodott, másrészt a „emberarcú szocializmus” vereségéből levonta azt a következtetést, hogy a rendszer megreformálhatatlan. Míg 1967, a hatnapos háború, generációm egy részének identitását változtatta meg, addig 1968 sokunknál lassú, de radikális világnézeti átrendeződéshez is vezetett. Továbbá életforma változáshoz is kapcsolódott, elsősorban a fiatalabb generáció – többek között Haraszti Miklós vagy Dalos György – esetében.

Az 1969-es év jelzi a rendszerváltozás előtti utolsó, de igen hosszú korszak kezdetét, mely Aczél György nevéhez fűződik. Aczél volt a Kádár-korszak egyetlen magas pozíciót elfoglaló, zsidó származású tagja, de „káderpolitikájában” származása nem játszott szerepet. Illyés és Csurka, Lukács és Déry egyaránt fontosak voltak számára. A zsidó szakértelmiséget ez a politika éppen úgy lélegzethez juttatta, mint a szakértelmiséget általában. Ám azok közül, akik ezzel a renddel sem békültek meg, hanem borsot törtek a rezsim orra alá, megint számarányuk feletti mértékben sok volt a zsidó származású értelmiségi, mint a „Lukács-iskola”, az úgynevezett „Lukács-unokák” (Kis János és Bence György), vagy a már említett Dalos és Haraszti.

Ez a történet azonban már nem erre az írásra tartozik.

„Azért élek itt, mert itt vagyok honpolgár”

A 80 éves Heller Ágnessel beszélget Várnai Pál

– **Önéletrajzának, a *Bicikliző majomnak* a végén kijelenti, hogy „Egész életemben Auschwitzot és a Gulágot akartam megérteni.” S miután kiderült, hogy, különösen Auschwitzot, nem lehet megérteni, e nagy kitérő után végre foglalkozhatott azzal, amivel szeretett volna. Ezzel a kijelentésével ma is egyetért?**

– Nézze, az ember a saját életét és filozófiai életét is különbözőképpen tudja elmondani. Nemrég írtam egy kis könyvet azzal a címmel, hogy *Filozófiám története*. S felvettem azt a kérdést, hogy valóban igaz volt-e, amit a *Bicikliző majom*ban mondtam. Természetesen igaz volt, de ez nem volt az én sajátosságom. Az egész generációnak ezekre a kérdésekre kereste a választ. Nem ez határozta meg a filozófiámat, hanem az a mód, ahogy ezeken gondolkodtam, s ez sajátosan az enyém.

– **Azt is mondja, hogy kidolgozott magának egy személyes filozófiát, mert kötelességének érezte, hogy megértse Auschwitzot és a Gulágot. Ennyivel tartozott azoknak, akik elpusztultak.**

– Sosem fogom elfelejteni őket és, mint túlélő, felelősséget érzek velük szemben. Minden túlélő tisztában van azzal, hogy életben maradása véletlen volt. Büntudatot éreztem, hogy mindenki helyettem halt meg.

– **Gyerekkoromban én is cionista voltam, csak nem a Hanoar Hacioniban, mint Ön, hanem a Makkabi Hacairban. A csoportunk vezetője egyszer azzal jött vissza a budapesti központból, hogy valaki nem lehet egyszerre cionista és kommunista. Én, a kis tizenéves, csak ámuldoztam: hogy-hogy? Az Ön útja is, mint sok zsidószármazású fiatalé, a cionizmuson át vezetett a**

Fotó: Tóth Csilla

kommunizmusához, egy újabb fogódzóhoz.

– Ne becsülje túl egy tizenöt vagy tizenhat éves lány döntéseit. Én beálltam cionistának, részint azért, mert cionista táborban voltam Újszegeden és közéjük kerültem. Jól éreztem magam ott s úgy éreztem, hogy ez a traumától való megszabadulásnak egyfajta módja volt, bár akkor a kifejezést nem is ismertem. Mi, fiatal gyerekek, masírozunk az utcán, héber dalokat énekelünk, és ezzel kiordítoztuk magunkból az üldözöttség okozta traumát. Hogy miért lettem kommunista, az nagyon egyszerű. Ez nem volt egy váltás. Kizártak a cionisták közül. Nekem alapvető szándékom volt bejutni az egyetemre. Bár rokonszenvesnek találtam a haluci életformát, a közösségi életet, de már kislány korom óta arról álmodoztam, hogy tudós leszek és ezt nem akartam feladni. A cionisták viszont nem fogadtak el egy egyetemre járó embert. Később dolgoztam egy

mezőgazdasági kollektíván és ott beléptem a kommunista pártba. De akkor még cionista voltam és Izraelbe akartam menni. Még nem volt ellentét a kettő között. Vonzott a kollektív életforma, az igazságosság, az egyenlőség, az emberség eszméje. S jött a kommunizmus, amelynek a vonzása rám kevésbé volt erős. Két év múlva vissza is minősítettek tagjelöltnek. Csatlakoztam a párthoz, mert azt hittem, hogy ez az igazságosság pártja. S amikor láttam, hogy nem az, kezdtem kritikus lenni, félni és margóra kerültem. Ez volt a szerencsém.

– **Koestler írja, hogy az ideológiákhoz az érzelmeken keresztül, így például lelkesítő dalok és indulók hatása alatt jutunk el. Ez velem is megtörtént. Gyönyörűek voltak mind a héber, mind a szovjet dalok.**

– Nem akartam kibucba menni és krumplit pucolni. Nem akartam lány lenni. Tudós akartam lenni és könyveket írni. Soha nem vonzottak az

anyagiak, de tanulás nélkül nem tudtam élni.

– **A '67-es háborúról azt írja a Bicikliző majomban, hogy „Tökéletesen kiment a fejemből, hogy zsidó vagyok. Ekkor fedeztem fel, hogy mi zsidók is vagyunk”.**

– Azért ennyire nem ment ki a fejemből, de alapjában véve nem azonosítottam magam a zsidósággal. A kommunista időszakban internacionalistának, munkásnak, értelmiséginek értelmeztük magunkat s nem volt semmilyen nemzeti identitásunk. Most, hogy olvasom a régebbi filozófiai könyveimet, nagyon sok bennük a bibliai példa. Nem múlt el felettem nyomtalanul, hogy a zsidó gimnáziumban nyolc évig tanulmányoztam a bibliát. S amikor nem volt kapcsolat a zsidósággal, akkor is bibliai példákkal éltem.

– **Sok fontos dátum volt az életében. 1944, 1956, 1967, 1968, Kolumbia. Nagyon kevesen voltak ebben a régióban, akik Önökhöz hasonlóan kiálltak a prágai tavasz mellett. Ez bátor tett volt és Ön bátor ember.**

– Ez igaz. Vannak, akik természetüknél fogva fütyülnek a veszélyre. Ezt nem tartom érdemnek. Nagyobb érdemnek tartom azoknak a bátorságát, akik félnek. Én, ebben az értelemben, nem vagyok bátor, mert nem félek. Hiszen mi is történhet? Legfeljebb megölnek. Sose felejtjük el a holokausztot. Nos, 1968-ban, Magyarországon egyedül a korcui nyilatkozat volt valóban ellenzéki gesztus. Sokan hívatkoznak Kádárhoz írott levelükre, de a mi tiltakozásunkban nem a szöveg volt a fontos, s nem az, hogy elítéltük a beavatkozást, hanem hogy idegen hírgyűlöletnek tettük. Nem a párthoz, az államhoz fordultunk, s ez egy megbocsáthatatlan politikai gesztus volt. Akkori tiltakozásomért nemrég kitüntetést kaptam a cseh államtól, aminek nagyon örülök.

– **Az utóbbi években egyre többet foglalkozik a zsidósággal, zsidó témákkal, nyilatkozik az izraeli helyzetről. Írt Sámsonról, a zsidókérdés megoldhatatlanságáról, traumákról, az antiszemitizmusról, amelyre sajnos most már nemcsak igény van.**

– Megjelent egy könyvem, *A zsidó Jézus feltámadása* címmel, írtam a teremtés könyvéről, Sámsonról. Több tanulmányom foglalkozik zsidó filozófiával is, így például Maimonidéssal, csak ezek a munkák nem annyira a széles közönségnek szólnak. A zsidókérdés megoldhatatlanságában számomra nem az antiszemitizmus a központi probléma. Alapjában unom az antiszemitizmust, nem szeretek foglalkozni vele. Én a zsidóságot pozitívan határozom meg. Nem az antiszemitizmustól lettem zsidó, még csak nem is a holokausztól. Számomra a zsidókérdés nem abban áll, amit ma Magyarországon annak neveznek. Volt egy nagy keleti kultúra, számtalan nép élt valamikor a Közel-Keleten s ezek mind elpusztultak. Egyedül a zsidóság maradt meg. A többi népről a biblián kívül nincs más emlékün. Az antiszemitizmusnál sokkal jobban érdekel engem, hogy miért éppen a zsidóság maradt meg.

– **Ön Lukács György egyik kedvenc vagy talán a legkedvencebb tanítványa volt. Barátok voltak, együtt nyaraltak. Tagja volt a Budapesti Iskolának, amelynek megszűnéséről, mint a baráti kör széthullásáról emlékezik. Minden bizonnyal ez életének nagyon meghatározó időszaka volt. Mintha egy nagy családban élt volna.**

– Ez ismétlés volt egy közösségnek. 13 és 14 éves korom között részese voltam egy közösségnek: négy fiú és négy lány alkotta s ebben nagyon boldognak éreztem magam. Azóta is mindig csoportban szerettem lenni, nem kettesben. A négy fiú közül hármat megöltek s ezzel szétesett körülöttem a világ. Ezért próbálok mindig ismételni. A Budapesti Iskola több volt baráti körnél. Egy Lukács köré csoportosult filozófiai kör volt, egymás munkáit olvastuk, személyes barátságokat kötöttünk. Életemből 10-14 évet töltöttem ebben a körben. De vége kellett, hogy legyen, hiszen minden iskola elpusztul. Előbb vagy utóbb úgyis vége lett volna. Közülük néhányan még ma is a legjobb barátaim közé tartoznak, de sajnos messze élnek.

– **Azt is említi, hogy a filozófiában azért választotta az etikát, mert mestere, Lukács az esztétikát művelte.**

– Ez igaz. Lukács a legnagyobb szerencse volt az életemben. Ha vele nem találkozom, talán filozófus se leszek. Visszamenőleg ez az egyetlen dolog, amitől félek: hogy ne lettem volna, amivé lettem. Ugyanakkor nem akartam valakinek a másolata lenni. Mindig nagyon vigyáztam az önállóságomra. Akkor is, előtte is, azután is. S elkezdtem egy olyan témával foglalkozni, amelyről a késői Lukács nem írt.

– **Valamelyik írásában említ pár érdekes és, nyilván a szélesebb közönségnek szánt megjegyzést a filozófiáról. Többek között azt, hogy a filozófia bajban van, meg azt, hogy a filozófus mindig magányos s végül, hogy a filozófus inkább felismerhető a műveiben, mint egy szépíró.**

– Az utóbbit aláírom. Persze a kódot, a személyiség kódjait olvasni kell tudni. Az író viszont alakokat teremt a maga képére, de egyik sem egészen ő maga. Kivéve a lírikus költőt, akihez a filozófus a legközelebb áll.

– **Ere soha nem gondoltam volna. Persze ott van Kirkegaard, aki azért mégsem tipikus? Mert ő aztán nagyon személyes.**

– Igen, ő erőteljesen bevezette a saját személyét a műveibe, ami nem ritkaság a modern filozófiában. A hagyományos filozófiában viszont metafizikai rendszereket kellett építeni., így a személyiség jelenléte kevésbé volt látványos. Ami az Ön által említett bajt illeti, nem emlékszem rá, hogy ezt mondtam vagy írtam, de lehet. Az igaz, hogy a filozófia elvesztette a nyelvét, ami lehet baj is, de előre is viheti a filozófiát. Új nyelvet kell kitalálni, azt másképp használni. A filozófia egyre inkább személyes lesz, s ezt nem tekintem bajnak. Minden filozófusnak más a filozófiája és ezért esnek szét az iskolák.

– **Azt is mondja valahol, hogy a filozófia nem válaszokat ad, hanem kérdéseket tesz fel. Ez lenne a filozófus dolga? Mert Csehov szerint az íróé is.**

– Persze a filozófus kérdez, de egy hagyományos filozófus válaszokat is ad. Csak a poszt-metafizikus filozófiára jellemző, hogyha mégis válaszol a kérdésekre, ezt tentatíve teszi, azzal a feltétellel, hogy ebből új válaszok kö-

vetkeznek majd. Végső válaszok persze nincsenek.

– Meg kell mondanom, nagyon meg vagyok illetődve, hogy olyan valakivel ülhettek szemben, aki személyesen ismerte Lukácsot, Habermast, Marcuset, Blochot, Deridát, Foucault. Ezzel azért nem so- kan dicsekedhetnek.

– Ez az öregkor előnye. Az ember ismeri a saját generációját. A huszadik század második legnagyobb filozófiai áramlatának a generációja mind az én kortársam volt. Mindannyian egyidősek vagyunk. Sokukkal akkor találkoztam, amikor még nem voltak ismertek. Habermast például 1965-ben ismertem meg Korculán, amikor ő még nem „A” Habermas volt. Lucien Goldmannal, Marcusével szintén ott ismerkedtem meg.

– Igen lényeges, hogy nemcsak Ön ismerte őket, hanem ők is ismerték Önt. Ez nagy különbség.

– Akkoriban volt egy baloldali diskurzus. Azt hittük, hogy ha hasonló gondolkodású emberek összejönnek, akkor változtatni tudnak a világ sor- sán. Hogy baloldali gondolkodásunk kizárja a sztálinizmust, a marxizmus-leninizmust és más ideológiákat. Fontosnak tartottuk, amit csináltunk, hogy együtt gondolkodunk. Figyeltünk egymásra, reagáltunk arra, amit a másik írt, gondolt. Ez a fajta diskurzus ma már nem létezik.

– Mit mondana a marxizmus mai állásáról, illetőleg Lukács György jelenlegi reputációjáról?

– Marxot és a marxizmust válasszuk el. A marxizmus talán már csak pár latin-amerikai országban vagy Afrikában létezik. Marx viszont a 19. század egyik legjelentősebb gondolkodója, akinek egyik-másik írását újra és újra felfedezik. Most megint olyan korszakot élünk, hogy előtérbe kerül. New Yorkban a könyvespolcok tele vannak Marxszal, a róla szóló előadásokra tódulnak a diákok. Marx zseniális, minden munkája az.

– Kétlem, hogy ez itt is bekövetkezik.

– Mert ez az ország hihetetlenül primitív. S ez összefügg azzal, hogy az emberek eltagadják a saját múltjukat. Úgy csinálnak, mintha egész életükben poszt-marxisták lettek volna. Mint

ahogyan régebben úgy tettek, mintha mindig partizánok lettek volna. És semmit se vagyunk képesek igazán vállalni, ami nagyon szomorú.

– És Lukács helye? Hogyan értékelik ma a korai Lukácsot?

– Amikor Lukács a harmincas évektől kezdve elhagyta a politikát s visszatért a filozófiához, a filozófiája hanyatlásnak indult. Fiatalkori munkái zseniálisak, s a későbbiek között is vannak nagyon érdekesek, például a történelmi regényről írott könyve. A későbbi művei viszont hol jók, hol közepesek, de zseniálisnak egyik sem nevezhető. Úgyhogy Lukács recepciója lényegesen különbözik Marxétól, annak ellenére, hogy ő máig is a legismertebb magyar gondolkodó Európában.

– Ahogy jöttem Önhöz, Edith Piaf sanzonja járt az eszemben: „Je ne regrette rien”. Ön a filozófus per után, 1973 és 1977 között csak tengődött, zaklatták, nem publikálhatott, fordításokból élt. Majd sikerült elhagynia az országot. Hosszú évekig Ausztráliában és az USA-ban élt, egyetemi oktatóként. A nagy presztizsú New-york-i New Schoolban pedig megkapta Hannah Arendt székét. Hogyan látja most, visszamenőleg, ezt a „kis” kitérőt. Nagy plusz volt ez az életében?

– Csak elismételhetem, amit maga mondott: „Je ne regrette rien”. Én a bajból és a szerencsétlenségekből is tudok hasznot húzni. Amikor 1956 után kizártak, kirúgtak az egyetemről és mindenhol, a pechből is hasznot tudtam húzni. De amikor innen elűztek, kiutáltak, már sokkal könnyebb volt a dolgom. Itthon még ismeretlen, fiatal kislány voltam, aki minden támogatás, minden remény nélkül kezdett el könyveket írni. Amikor kimentem, már magabiztos ember voltam, tudtam, hogy minden rendben lesz, hogy meg fogom állni a helyem és örültem a kihívásnak, az új nyelvnek, az új helyzetnek, az új világnak. A provokáció jót tesz az embernek, ahogyan egy éles kritika is, amit ugyan nem mindig fogadunk el, de jó az, ha tudjuk, hogy mit gondolnak rólunk. Inspírálja az embert. Egy új kihívás mindig kihoz belőlünk valamit. Nagyon hasznosnak tartom az ausztráliai, de különösen a new yorki éveket.

– Arról is ír valahol, hogy ami nyugaton teljesen természetes, hogy egy zsidó lehet konzervatív vagy jobboldali, addig Magyarországon nem. Mit gondol, lehet ma itt egy zsidó jobboldali?

– Én nem vagyok zsigeri baloldali. Vannak országok, ahol minden további nélkül a jobboldalra szavaznék. Magyarországon ezt nem tehetem meg, mert a magyar jobboldal nem kimondott, de kimondatlan kapcsolatban áll rasszista, antiszemita, cigányellenes szélsőséges megnyilvánulásokkal. Így hát nincs más választásom, mint a liberálisokra szavazni. Ez nem világhelyzet, ez magyar helyzet, ami teljesen abnormalis. Izraelben például egy baloldali ember nem esik kétségbe azért, mert a jobboldal győz.

– Ön naplót is ír.

– Életemben többször írtam naplót. A gyerekkori naplóm sajnos elvesztett. Aztán volt még három naplóm. A mostanit Feri (Fehér Ferenc) halála után, 1994-ben kezdtem írni, amikor nem volt kivel beszélgetnem. Azóta mindennap vezetem ezt a naplót, de nem mások számára, hanem magamnak írom. Eleinte nagyon személyes dolgokról írtam, majd a napló egyre objektívebb lett, kevesebb lelki és több szellemi probléma jelenik meg benne.

– A külföldről visszatérőktől igen-igen csak megkérdezik, hogy miért jött vissza. Nem ritkán hülyének is nézik az illetőt. Én szeretem azt felelni, hogy mazochizmusból. Ön mit mondana?

– Én azért élek itt, mert itt vagyok honpolgár, csak itt, sehol másutt. Más életem nincs, csak amelyik ide van beépítve és mint honpolgár részt tudok venni valamiben. Valamilyen hatása csak van annak, amit mondok, csinállok, az álláspontomnak, a gondolkodásomnak. Igyekszem érthető lenni a szélesebb közönség számára, ami nem sok filozófusnak sikerül és ezt tekintem honpolgári beszédnek. Nem a tudós piedesztáljáról, nem a bölcs pozíciójából akarok beszélni. Mint honpolgár a honpolgárhoz csak Magyarországon tudok szólni.

– Befejezésül szeretnék jó egészséget kívánni Önnek és még sok évi alkotó életet.

„Az antiszemitizmus még mindig jelentős, de föl lehet lépni ellene”

Konferencia az antiszemitizmusról a Közép-európai Egyetemen

A bevezető előadást Jehuda Blum tartotta, akit a negyven év felettiek annak idején a tévéhíradóban láthattak, mint Izrael Állam ENSZ nagykövetét. A Budapesten született, 14 éves korában Bergen Belsenbe deportált, s felszabadulása után alijázó Blum visszatekintett életére, és felidézte gyerekkora antiszemita emlékeit, az ENSZ-közügyűlésen hallott (alig álcázott) antiszemita tirádákat és a ma hallható gyűlölködő szövegeket. Semmi sem változott – ez volt szarkasztikus humorral átszótt előadásának veleje.

Másnap, az első szekció előadói arra keresték a választ, mérhető-e, s ha igen, erősödött vagy gyengült az antiszemitizmus Európában az elmúlt időszakban.

Werner Bergman, a berlini Antisemitizmus-kutató Intézet vezetője statisztikai idősorokat ismertetett. Eszerint a német társadalomban a hatvanas évektől egészen 2000-ig (az új Intifáda kitöréséig) folyamatosan csökkent az antiszemitizmus, majd ettől kezdve ismét emelkedett. A közel-keleti konfliktus egy-egy újabb fordulójának fellángolásakor az antiszemita érzelmek is magasabbra csapnak. Ez pedig ma már nem a szélsőjobb híveinek monopóliuma, a szélsőbaloldalon és a moszlim közösségekben éppúgy megfigyelhető.

Antoni Sulek, a Varsói Egyetem professzora ellenkező trendekről számolt be: kutatásai során idén mértek először tapasztalták, hogy a zsidókkal rokonszenvezők aránya (34 százalék) megha-

Jehuda Blum és Konrád György

ladja az őket ellenszenvesnek tartók arányát. Ezt a trendet – Németországgal ellentétben – a 2000 után kirobbant közel-keleti erőszakhullám sem törte meg.

Elise Friedman (Izrael Dokumentációs Központ, Hága) a januári gázai harcok nyomán kirobbant Izrael-ellenes tüntetésekből mutatott életképeket. A Hollandia nagyvárosaiban tüntető tízezres tömeg nemcsak Izraelt és a zsidókat nevezte nácinak, de a „’Hamás, Hamás, Jews to the Gas’ (Hamász, Hamász zsidókat a gázba) kiáltást is hallatta. Ilyen korábban Hollandiában nem fordulhatott elő – mondta felháborodva Friedman asszony. (Ezt valószínűleg sok nyugati nagyvárosról el lehetne monda-

ni – G. J.) A rendőrség eleinte szótlánul tűrte az uszítást, majd a későbbi tüntetéseken némileg összeszedte magát, és a hangadókat kiemelték (és később elítélték). Mindez azonban nem változtat azon a tényen, hogy az uszító antiszemitizmus hovatovább hétköznapi jelenség az utcákon.

Míg az efféle utcai tüntetők túlnyomórészt az arab bevándorlók (vagy gyerekeik) közül kerülnek ki, a gyűlölködő e-mail-ek szerzői nagyrészt hollandok. „Apám zsidókat mentett, bár ne tette volna!”: az ilyen és ehhez hasonló küldemények egyes őslakosok érzelmeiről árulkodnak.

Mit lehet tenni mindezek ellen? – vetette fel a kérdést az előadó. Minden esetben néven kell nevezni az antiszemitizmust, soha nem szabad mellette szó nélkül elmenni.

A következő szekcióban Kis János filozófus, a gyűlöletbeszéd büntetőjogi szankcionálásnak ismert ellenzője és Lomnici Zoltán, a Legfelsőbb Bíróság korábbi elnöke, több szigorító (és elbukott) törvényjavaslat szerzője ismertették nézeteiket.

Kis János egy esetleges szigorítás várható hátrányaként említette, hogy a politikailag roppant megosztott országban egy szigorú törvényt a jobboldal éppúgy felhasználna, s így minden, antiszemitizmus miatt indított pert várhatóan egy „magyarellenesség” miatt indított per követne. Számos alkalommal kifejtett véleményét ismételte meg: nem a hatóságnak kéne fellépni a törvények szigorításával, hanem a társadalomnak az etikai normák megszabásával. Szakmai kódexek, közösségi magatartásnormák kellenek, hogy gátat szabjanak a gyűlöletbeszédnek. E téren példáulértékűnek nevezte a Kommentár folyóiratban megjelent, a lap főszerkesztőjének és a Szombat szerkesztőjének „Tizenkét állítás a Soáról” című szövegét, amely mértéket szab, miként lehet erről a tragédiáról etikusan beszélni.

– 1989 után a magyar jogba olyan elemek kerültek, amelyek nem szerves fejlődés során alakultak ki, hanem más (gyakran az angolszász) országok jogrendjéből vették át őket – emlékeztetett Lomnici Zoltán. – Holott a közép-európai közegetől a jogszabályok szigorítása egyáltalán nem idegen – például Németországban és más európai országokban is törvény bünteti a Holokauszt tagadását.

– Nem új törvényekre van szükség, hanem a már meglévők betartatására – vélte Kis János. Hiszen például a Magyar Gárda menetelése egyes roma településeken kimeríti a „világos és közvetlen veszély” fogalmát. Ha a hatóság ekkor sem lép föl, vagy ekkor sem születnek szigorú ítéletek, akkor a bíróság működése kifogásolható, s ezen egy új törvény sem fog változtatni.

– A bíróságok keze meg van kötve, mióta az alkotmánybíróság egyik döntése rendkívül szigorú kritériumokat szabott a gyűlöletbeszéd tényállásának megállapításához. Azóta a bírák gyakorlatilag senkit sem marasztaltak el gyűlöletbeszéd miatt – válaszolta erre Lomnici Zoltán.

*

Ezután Michael Whine, a brit zsidóság antiszemitizmust monitorozó szervezetének (Community Security Trust) vezetője bemutatta, miként lehet a fenti dilemmákra hatékony választ adni egy olajozottabban működő jogrend esetében. Előadásában – mely az internetes antiszemitizmus elleni fellépésről szólt – több esetet ismertetett, amikor uszító honlapok fenntartóit elítélte angol vagy amerikai bíróság, annak ellenére, hogy a honlap más országok szerverén működött. Ezt a példát ajánlotta azon kérdező figyelmébe is, aki egyes uszító magyar honlapok elleni fellépés lehetőségéről érdeklődött.

Ezután egyes amerikai államok példáját említette, amelyek – a szólásszabadságot garantáló törvények mellett – képesek hatékonyan szabályozni az Internet működését. Megjegyezte, hogy az antiszemitizmus ellen küzdő legfontosabb amerikai szervezet, az Anti Defamation League együttműködési megállapodást kötött a Youtube videó-megosztó honlappal a gyűlöletkeltő anyagok eltávolítására.

Az Internet ma már nem törvényen kívüli világ – összegezte mondandóját, majd számos olyan honlapot ajánlott, amelyek az internetes gyűlöletkeltés (közismert angol nevén: cyberhate) megfékezésére jöttek létre. Ezek közül legismertebb az *International Network Against Cyberhate*, amelynek az egyes országok hasonló célú szervezetei a tagjai. (Magyar tagszervezete még nincs. – G. J.)

A 4. szekcióban az antiszemitizmus elleni fellépés módszereiről beszéltek. Rafael Vágó, a Tel Aviv-i egyetem professzora pedagógusi munkájából idézett fel történeteket, mikor Közép-Kelet-Európából érkezett tanároknak tartott továbbképzést a Holokausztról. Tanítványaiiban az érdeklődés, rokonszenvesztereotípiákkal és előítéletekkel keveredett. Volt, aki Izrael iránti rokonszenvét azzal indokolta, hogy az itteni zsidók nem hasonlítanak az „otthoni” zsidókra – akiket nem szeret. Hozzáállásukra, felemás érzelmeikre jellemző az egyszeri román emberről szóló vicc, aki 1967-ben napról napra lelkesebben újságolja kollégáinak, miként veri meg Izrael a szovjetek által támogatott ara-

bokat, míg végül az utolsó napon csalódottan értesül róla, hogy az izraeliek valójában zsidók. Alighanem ezek az elmentmondások születtek előadása címét: Előítélet, frusztráció, reménység.

Rafael Pankowski, a lengyel Nigdy Wiecej (Soha többé) mozgalom képviselője szerteágazó tevékenységükről beszélt. Szavaiból kitűnt, hogy a 15 éve működő mozgalom a legnagyobb, legerősebb civil kezdeményezés, amely hazájában az antiszemitizmus ellen lép. Konferenciák, megemlékezések, figyelemfelkeltő megmozdulások egyaránt szerepelnek programjaik között. Egyik legutóbbi kezdeményezésük a „Ki a rasszizmussal a stadionokból” program. Ezzel a lengyel futballpályákon még mindig domináns neonáci, antiszemita hangulatot próbálják megváltoztatni, a futbalszövetséggel, klubokkal, szurkolói csoportokkal keresve a kapcsolatot. A mozgalom az elmúlt 15 év alatt intézményesült, komoly kapcsolattrendszert épített ki otthon és külföldön egyaránt. „Az antiszemitizmus még mindig jelentős, de föl lehet lépni ellene” – zárta szavait Pankowski.

Andrew Baker, az American Jewish Committee (AJC) egyik frontembere más perspektívát nyújtott hallgatóinak. A befolyásos amerikai zsidó szervezet kormányokkal, nemzetközi intézményekkel tárgyal. Baker rabbi összefoglalta, mit tettek az elmúlt tíz évben, amikor (az új intifáda nyomán) világszerte ismét fellángolt az antiszemitizmus. Két nagy – külügyminiszterek és más vezető politikusok jelenlétében tartott – konferenciát hívtak össze az antiszemitizmus tárgykörében, valamint elfogadtatták az antiszemitizmus munkadefinícióját, mely – ez kulcsmozzanat! – már az Izraellel szembeni szélsőséges megnyilvánulásokat is tartalmazza.

Zárszávaiban Kovács András, a CEU professzora, a konferencia szervezője nyugtatta meg a hallgatóságot: az antiszemitizmus várhatóan továbbra sem fog eltűnni a köztudatból. A legtöbb, amit tehetünk, hogy fellépünk a sztereotípiák kialakulása ellen, valamint a sztereotípiák „izmusokká” – vagyis politikai ideológiákká – alakulása ellen, amelyek mozgósító ereje igen veszélyes lehet.

Gadó János

Kasztner Rezső (emlékének) meggyilkolása

Monumentális dokumentumfilmet láthattunk a Titanic fesztiválon: Gaylen Ross amerikai rendezőnk alkotása, a *Kasztner meggyilkolása*, elsősorban nem a nációkkal tárgyaló cionista embermentőről szól, hanem Izrael lelkeről.

A történelemkönyvekből eddig is tudhattuk, hogy Kasztner, Magyarország náci meg szállása után megértve, hogy a zsidók sehonnan nem várhatnak segítséget, cionista szervezete élén maga vette föl a kapcsolatot a nációkkal, és hatalmas pénzeket ígért nekik a magyar zsidók életéért cserébe. Időhúzásra játszott, mást nem tehetett. Miután senki és semmi nem állt mögötte, a magyar zsidóságot nem menthette meg, de mintegy 1700 embert egy „életvonaton” Svájcba menekíthetett a biztos halálból. További húszezer embert pedig – szintén az ő fellépése következtében – Auschwitz helyett ausztriai munkatáborokba vittek afféle túszerként, ahol túléltek a vézskorszakot.

A háború után Kasztner Izraelben telepedett le, de 1954-ben sajtókampányt indítottak ellene azzal, hogy együttműködött az SS-szel és eladta a lelkét a nációknak. Kasztner rágalmazásért beperelte a vádaskodót, ám a pert elvesztette, majd nem sokkal ezután egy szélsőséges nacionalista lelőtte őt Tel Aviv-i otthona előtt.

Gaylen Ross filmje e történet köré fest nagyszabású hátteret. A film élő főhőse Kasztner lánya, Zsuzsa, aki évtizedeken át küzdött apja rehabilitálásáért – nem a bíróság előtt (az izraeli legfelső bíróság 1958-ban neki adott igazat), hanem az ország közvélemé-

Kasztner és lánya, Zsuzsa Tel Avivban, 1957

nye előtt. 1957-ben Kasztner temetésén ezek vettek részt, de tíz- vagy százazrek tartották őt árulónak, s a közhangulatot inkább ők határozták meg. A per hetei alatt Zsuzsát, „az áruló lányát” osztálytársai nap, mint nap zaklatták.

„BÉLYEGGEL A HOMLOKUNKON ÉLTÜNK”...

– meséli, még az apja halála utáni évtizedekről is.

A filmben életre kel a kor hangulata. Az ötvenes években a fiatal Izrael állam közvéleménye nem volt képes megemészteni egy olyan összetett történetet, mint amilyen Kasztneré volt. Hősök és mártírok; a vágóhídra hajtott ártatlanok és tiszta szívű fegyveres harcosok – ez volt a Holokauszt hivatalos képe, s a fiatal ország teljes szívvel az utóbbiakkal azonosult. Szenes Hanna, akit ejtőernyővel dobtak le Magyarországra, de alig félórával később a csendőörök fogságába esett, nemzeti hős lett Izraelben – noha egyetlen lelken sem tudott segíteni. Kasztner, aki kényszerhelyzetben a

hőhérokkal alkudozott emberéletekről, listákat állított össze velük (amelyekre értelemszerűen a többség nem kerülhetett fel), s így ezeket mentett meg, nem nyerhette el az ifjú és öntudatos izraeliek rokonszenvét. Őket égette a fájdalom és a szégyen, amiért nem te(he)ttek semmit legyilkolt európai testvéreikért, és Kasztner épp a megfelelő alany volt, akire frusztrált haragjukat ráönthették.

– Tájékoztatta a gettóba zárt zsidókat arról, hogy mit jelent a deportálás?! – vont felelősségre őt ellenlábasa ügyvédje, aki az idő múlásával egyre inkább vádlóvá lépett elő. E kérdés valójában állítás volt: ha a gettóba zártak tudták volna, mi vár rájuk, biztosan nem szállnak fel a vonatra, de az árulók ezt elhallgatták. (Valójában 1944-ben fiatal cionisták számos vidéki gettóba elvitték a hírt – de a helyi zsidó vezetők pánikkeltőknek nevezték és elzavarták őket. Ezt Tommy Lapid izraeli újságíró és politikus meséli el a nézőknek.)

Kasztner kollaboránsnak, árulónak feltüntetni lelki szükséglete volt a tettvágytól buzgó ifjú cionistáknak: így akarták maguknak bizonyítani, hogy a pusztulás nem volt szükségszerű, hogy a bátor harcos minden helyzeten úrrá tud lenni – ha éppen nem a Kasztner-féle árulók kezében van az ügy. Akik 1948-ban és 1956-ban megízlelték a győzelem mámorát, szerettek volna visszamenőleg győzni 1944-ben is, s a keserűséget, amiért ez lehetetlen volt, Kasztneren vezették le. Így értelmetlen módon azzal vádolták, hogy a megmentett ezrekért cserébe eladta az elpusztított százazereket. (Neki természetesen nem állt hatalmában, hogy értük bármit is tegyen.)

A film másik protagonistája nem más, mint Kasztner gyilkosa, Ze'ev Eckstein, aki rendkívül szuggesztíven meséli el, miként merült fel szükség-szerűen a korabeli ultranacionalista szubkultúrában az „áruló” Kasztner

meggyilkolásának gondolata. „Hőstét” Eckstein öntudatosan vállalta, úgy érezvén, hogy „a szennyet takarította el Izrael földjéről” – amint arra a korabeli jobboldali sajtó nem egyszer buzdított. A jobboldal Kasztner-ellenes dühe összefonódott a munkapárti establishment iránti haraggal (Kasztner ennek része volt), amelyet a nemzeti akarat mindenhatóságában hívők gyengének és megalkuvónak tartottak.

A film során Kasztner Zsuzsa és három lánya (gyakran a Kasztner-vonat túlélőinek társaságában) ellátogatnak a Jad Vasém Intézetbe, a cfáti magyar zsidó múzeumba, sikertelenül gyözködve ezen intézmények vezetőit, hogy méltó terjedelemben mutassák be Kasztner Rezső tevékenységét. Felkeresik Kasztner – magánszemélyek által felállított – izraeli emlékművét, ahonnan...

A DÍSZNÖVÉNYEKET KISZAGGATTÁK ÉS HELYÜKRE SZEMETET SZÓRTAK...

...ismeretlen kezek. Jelen vagyunk Haifa város tanácsának ülésén, ahol a Kasztner vonat utasai örvendezve hallgatják a döntést: utcát neveznek el megmentőjükről. (Azt már a rendező hangja közli, hogy a döntést nem sokkal később visszavonták.)

A nyolc éven át készült, filmpozs méretű alkotás végén illően bekövetkezik a katarzis: Eckstein, a gyilkos, fél évszázaddal tette után felkeresi a Kasztner családot: Zsuzsát és lányait. A szemmel láthatóan megindultsággal birkózó Eckstein és a rendkívül udvarias Kasztner Zsuzsa a film kedvéért rövid ideig angolul társalognak, majd visszavonulnak, hogy kamerák nélkül, anyanyelvükön válthassanak szót egymással. A jelenet már kissé túllépi a dokumentumfilm határait, hiszen a találkozó a film készítőinek erőteljes közreműködése nélkül aligha jött volna létre. Ez már inkább a valóságshow műfaja, amely mostanra jelentős helyet vívott ki magának filmben, televízióban, erősen elmosva dokumentum- és játékfilm határait.

Ám ez még mindig nem a vég, még egy csavar következik: Eckstein a helyszínen feleleveníti a gyilkosságot.

Elmeséli, hogy amikor először lőtt rá Kasztnerre, a lövedék vaktölténynek bizonyult, Kasztner menekülni próbált a sötétben, ő utána lőtt, de ekkor eldörrent egy másik lövés is, nem az ő fegyveréből! Valaki más is vadászott tehát Kasztnerre! Már kész is az...

ÖSSZEESKÜVÉS-ELMÉLET:

...a Sin Bét, az izraeli titkosszolgálat lehetett az! Hogy miért?

Ez a kérdés visszavisz Kasztner egyik legvitathatóbb cselekedetéhez: a háború után, immár minden kényszer nélkül, tanúskodott Kurt Becher SS-tiszt mellett, aki 1944-ben, Eichmann halál-kommandójának tagjaként az összerabolt zsidóvagyonért felelt. A halál árnyékában Kasztner nyilván sokat alkudozott a hóhérrel: mennyi pénzért hány ember életét kímélik meg. Talán alkujukhoz tartozott az ígélet is, hogy további életekért cserébe Kasztner majd tanúskodik az SS-

Eckstein, a gyilkos, fél évszázaddal tette után felkeresi a Kasztner családot: Zsuzsát és lányait

tiszt mellett, s előbbi ezt 45 után is becsületbeli kötelességének érezte.

Egy másik elmélet szerint viszont Kasztner az elrabolt zsidóvagyon egy részét szerette volna visszaszerezni, s ezért cserébe tett mentővallomást Becher mellett. Az biztos, hogy e lépéséről tájékoztatta a Cionista Világszervezetet (WZO) – mint azt a filmben megszólaló történész dokumentumokkal igazolja. A WZO – így az elmélet – támogatta Kasztner lépéseit, hiszen a születendő zsidó államnak égető szüksége volt pénzre. Később azonban Izrael vezetőnek kínos lett az SS-ek melletti tanúskodás, kapóra jött a Kasztner ellen szerveződő merénylet, és kicsit besegítettek.

A hevenyészett és egyetlen ténnyel sem bizonyított összeesküvés-elmélet nem éppen nívós befejezése az amúgy rendkívül lelkiismeretes felépített

filmnek. Vajon miért hallgatott volna Zeév Eckstein ötven évig a másik merényletről? Vajon miért nem került elő minderről egyetlen bizonyíték sem az – ötven év múltán immár hozzáférhető – állami iratokból?

A valódi kérdés ezért inkább az: mi motiválta a rendezőt (és Kasztner többi hívét), hogy a történet végére egy homályos konspirációs elméletet illesszenek? Nos, talán a Kasztner-hívekben felgyűlt mérhetetlen frusztráció az oka, hogy ilyen visszavágással kerestek elégtételt Izrael államával szemben. A közvélemény nagy része évtizedekig árulónak tartotta azt, akinek az életüket köszönhatték, az állami establishment pedig – hiába volt tájékozott – nem sietett a segítségére a közvélemény ellenében. A rágalmozási per idején Kasztner hívei hiába kérték Ben Guriont – a karizmatikus kormányfő nem kívánt népszerűtlen ügy mellett kiállni.

„Ti öltétek meg Kasztner!” – e vád közvetve kétségkívül igaz, amennyiben Kasztner halálát az ellenséges

közhangulat által felheccelt szélsőségesek okozták. Késői elégtételként azonban egyesek ezt a vádat közvetlenül is igaznak akarják hinni: azt állítják, hogy hősíket az izraeli titkosszolgálat ölette meg.

*

Kasztner prototípusa volt a kényszerűségből hóhérokkal alkudozó zsidó vezetőnek, aki egy lelket csak egy másik halála árán tudhatott megmenteni. Ebben a legfájdalmasabb tény – hogy az áldozatoknak nemcsak a testét, hanem gyakran a lelkét is megtörték – elviselhetetlen volt a bátor izraeli pioniroknak, s nem voltak hajlandók róla tudomást venni. Elátkozták Kasztner, akinek ilyen sors jutott osztályrészül, és végül megölték őt. A galut gyáva-ságával – és az önmagukban is élő félelmekkel és bizonytalansággal – akartak egyszer s mindenkorra végezni. A film érdeme, hogy ezekbe a mélységekbe bepillantathatunk.

Gadó János

Gaylen Ross: *Kasztner meggyilkolása (Killing Kasztner)*, 2008.

„Golda Meir nem mutat jól bikiniben...”

Országimázs kicsit másképp

Az utóbbi időben az Izrael és a palesztinok között kirobant konfliktusok nyomán ismét előtérbe került egy immáron három éves probléma. A dolog tulajdonképpen merő banalitás, mégis begyűrűzött a politikai életbe, nyomot hagyott szociológiai írásokban, felvetett néhány halachikus problémát, és mindennapi beszédtema volt a sarki fűszerboltban. A magyarországi sajtóban nem kapott nagyobb publicitást sem akkor, sem azóta, ami mindenképpen meglepő, tekintettel arra, hogy a nemzetközi antiszemita propaganda jó pár bőrt lehúzott a dologról, az arab országok pedig Izrael elterelő hadműveletének tartották, ami elvonja a nemzetközi közvélemény figyelmét a palesztinok „ilyen-olyan” helyzetéről.

Minden azzal kezdődött, hogy az izraeli turisztikai minisztérium kötött egy szerződést az Arsenal focicsapattal, hogy a meccsek idején, a pálya szélén futó fénycsíkokon Izraelt mint úti célt promotálják. Brithon ködös-eső viszonyai között valódi felüdülés lehetett az almabort szürsölgető drukkereknek a napfényes mediterrán tengerparton egy szál fürdőruhában futkározó leányzók látványa. Az elképzelés bevált, a statisztikák szerint nőtt a Szentföldön hosszabb-rövidebb időt eltöltő szigetlakók száma, de a dolognak ezen kívül nem lett különösebb visszhangja.

2007-ben azonban nyilvánosságra került egy amerikai közvélemény-kutatás eredménye, amely szerint a megkérdezett 18 és 38 éves férfiak számára Izraellel kapcsolatban két dolog ugrik be: a bigott vallásosság és a túlzott militarizmus. A New York-i izraeli konzulátus ezért az ereci kormány pénzügyi támogatásával leforgatta – pontosabban le-

Csábítás és propaganda

fényképezte – a már bevált forgatókönyvet. Öt izraeli modellel – akik nemrég voltak túl a két éves kiképzésen a hadseregben – fotósorozatot készítettett Tel Avivban, amely az év nyarán a Maxim című férfimagazin hasábjain jelent meg. Az anyag célja kettős volt: egyrészt népszerűsíteni akarta Izraelt, mint turisztikai célpontot; másrészt a militarizmus gyengébb (?) oldalát igyekezett felvilágotlítani. Arye Mekel konzul ezzel kapcsolatban még annyit jegyzett meg, hogy a shoot, „lövés” kifejezés végre

nem katonai akciók miatt lett hírértékű, hanem egy fotózás (photoshoot) miatt. Mindenesetre egy pszeudo-katonai sapkán kívül semmi nem utalt a leányzók hadsereggel való kapcsolatára. Utóbbi racionális döntés volt; nagy port kavart a közelmúltban egy műsorvezetőnő katonai ruhában fotózott erotikus címlapképe, ami miatt rövid úton el is bocsátották a milícia kötelékeiből... Ugyan a bikiniben, trikiniben vagy alig valamiben pózoló hölgyek mindegyike mellé rövid megjegyzéseket is biggyesztett a szerkesztő, ezekből azonban csak a legminimálisabb dolgok derültek ki. Az egyik lány feladata például szimplán „szupertitkos volt”; egy másik arról beszélt, hogy szereti a gépfegyvereket; a 2004-es év Miss Izraelje, Gal Gadot pedig azt emelte ki, hogy hogyan tartotta fitten aerobik órákkal a fiatal katonafiúkat...

A szöveges körítés nyilván senkiben nem hagyott különösebben mély nyomot, a látvány viszont annál inkább, úgyhogy az ötlet kiagyalói kaptak hideget-meleget. Piaci szempontból tagadhatatlan, hogy a mai fogyasztói társadalom kifejezetten szexista, és az is egyértelmű, hogy a 18 és 38 év közötti férfiakra nem csak a hasukon keresztül lehet hatni... A médiakutatók és a szociológusok teljesen tisztában vannak vele, hogy az emberek mivel manipulálhatóak leginkább. Leegyszerűsítve: nőknek kisbabával, kiskutyával; férfiaknak telt női ajakkal gyakorlatilag mindent el lehet adni; a lényeg, hogy a reklám az érzelmekre vagy a libidóra hasson. New York tehát úgy gondolta, hogy az átlag amerikai ifjúság szívesen azonosulna Leonardo DiCapri-oval, amennyiben egy Bar Rafaeli szerű szupermodell van az oldalán.

Tovább borzolta a kedélyeket, hogy újfent minisztériumi pénzből leforgattak néhány videoreklám spotot, amelyet több országban főműsoridőben sugároztak, és az interneten keringettek. Az egyik ilyen filmben a homokos tengerparton „fociznak” a helyi menő srácok, a meccs azonban teljesen komolytalan, a játékosok már egymáson esnek át, mert a strand szélén zuhanyozó gyönyörű lányok látványa teljesen leköti őket. Következtetés: Izraelben sohasem rendeznek nagyobb futball tornát, mert a meccsek közérdektelenségbe fulladnának. (A magyar futball állapotait és „Hágár lányainak” legendás szépségét figyelembe

véve elgondolkodtató, hogy egy ilyen remek ötlet miért nem az aktuális magyar kormánynak jut eszébe először. Iskola-példája lehetett volna a „minden rosszban van valami jó” tanításnak: bukott sporttenderekből profitál a turizmus.)

A másik reklámfilm még inkább az erotikára épített. Két nyugágóban pihenő fiú kommentárjait halljuk az előttük elhaladó lányokról, amelyekből kiderül, hogy a Szentföld nem a valaha volt Szentélytől vagy Jeruzsálemtől szent már, hanem a ringó csípőktől és az ütemesen megremegő keblektől. Elvégre több ezer éves falak vannak Kínában meg Görögországban is...

A Knesszet több képviselője – Colette Avital és Zahava Gal-On – felemelte a hangját, és egyenesen pornográfnek titulálta a fotósorozatot, majd később a reklámfilmeket is. A turizmusból élő szegényebb lakosság számára viszont a cél szentesítette az eszközt, ezért kettőjükön kérte számon a „szombati sálesüdeszt”. A szabadszellemű izraeli fiatalok ugyancsak pozitívan, amolyan megkésztet szexuális forradalomként üdvözölte az ügyet. Szóba került, hogy ha már nem az ország történelmi és vallási örökségére támaszkodó kampánnyal dolgozik a kormány, akkor miért nem tudományos, technikai vagy egyéb kimagasló eredményekkel épít országát

mázzst. A válasz igen egyszerű: „Golda Meir nem mutat jól bikiniben...”. A fotósorozat egyik modellje – amellet, hogy a kezdeményezést cionista akcióként értékelte (?), és az első telepések úttörő munkájához hasonlította – így summázta véleményét: „Semmi negatívumot nem látok a dologban. Semmi más nem hozza már ide az embereket, sem Jeruzsálem, sem a gyönyörű környezet. Az emberek nem érdeklődnek. Ezért szerintem oké, ha valami mást használunk, hogy ide csábítsuk őket.”

A lehangosabb bíráló vélemény a feministák és az ortodoxia irányából érkezett. A Lilith magazin és köre bojkottot hirdetett, majd kijelentette, hogy „patriarchális és hímsoviniszta” államnak tartja azt az Izraelt, amely a nőket szexuális tárgyakká degradálja, azt sugallva, hogy „gyere ide és megkaphatsz”. A történethez hozzátartozik, hogy az izraeli Playboy magazin közelmúltbéli megjelenését szintén hasonló, reakciós feminista megnyilvánulások követték. Az ortodoxia halachikus szempontból hangoztatta kritikáit, legfőbb problémája a „mezte-lenkedés” volt, azzal érvelt, hogy egy vallásra épülő államot nem ildomos ilyen „erkölcstelen módon” reklámozni. Ádám és Éva szégyellte ruhátlanságát, nyilvánvaló, hogy egy vallásos „éset hajl” (derék asszony) decens ruhákban jár. Amellet, hogy nem keveri a lent a pammattal, minimum térdig érő szoknyát hord, nem jár haspólóban, és különösen nem fotóztatja magát alsóneműben...

*

Tulajdonképpen a polémiát szélesebb keretek között kellene értelmezni, ezzel kapcsolatban azonban nincs tisztázva néhány teljesen alapvető kérdés. Az állam történelmi vagy spirituális alapokon áll? A vezetés és a vallás mennyire mosódik és mosódhat egybe? Zsidónak lenni etnikai vagy vallási-erkölcsi hovatartozást jelent? Hogyan lehet összeegyeztetni a Biblia keleti és sémi hagyományát a felvilágosodást követő nacionalista mozgalmak analógiájára kiala-

A képek és a videók elérhetőek a következő webcímeken:

http://www.maxim.com/girls_of_maxim/girl_template_magnified.aspx?id=1296&ind=0

www.goisrael.com

<http://www.youtube.com/watch?v=gIBSWLLKUcI>

<http://www.youtube.com/watch?v=pNk8kgdtRGE>

kult cionista ideológiával? Ha úgy vesszük, Izrael egy olvasztótégely, ahova a világ különböző pontjairól, különböző hagyományokkal érkeztek a vallásos vagy éppen asszimilált zsidók. A XXI. században azonban egy teokratikus állam igénye teljesen idejétmúlt, ezért igaza volt Gal Gadotnak, mikor egyszerűen annyit válaszolt a fotózást kritizálóknak, hogy „azért lehet, mert Izrael demokrácia”. Márpedig egy demokratikus elveken felépülő országban elképzelhetetlen, hogy az államirányítás ne legyen elválasztva a vallástól, és az ortodoxia bibliai alapon boszorkányüldözést kezdeményezzen néhány bikinis fotó vagy videó miatt, amelyek ráadásul külföldön jelentek meg. Ennek ellenére a békés együttélés biztosítása miatt a Szentföldön valószínűleg soha nem lesznek fehérenműt reklámozó félmeztelen nők óriásplakátokon, és ez így is van jól. A liberálisabbaknak tekintettel kell lenniük a vallásos zsidó csoportokra, másrészt illik figyelembe venni a palesztin kisebbséget is, hiszen néhány fundamentalista arab országban a nők a mai napig fekete csadorban fürdőznek a tengerparton. A minisztérium marketingfogása egyáltalán nem elítélendő. A reklám nem otthoni használatra készült, hanem a turistákat tekintette célközönségnek, ezért az ő elvárásaihoz idomult. Hibáztatni legfeljebb azért lehetne, hogy a lányok nem voltak elég dekoratívok, de nyilván az ezzel kapcsolatos igényeket is alaposan körbejárta néhány statisztika. Az állítólagos „szexturizmus” csak a jéghegy csúcsa, ebből pedig az következik, hogy a fentebb említett, első sorban társadalmi kérdések tisztázása megkerülhetetlen.

A hagyomány szerint Hilléltől megkérdezte egy a judaizmusba betérni vágyó ember, hogy mi a zsidóság esszenciája. A válasz: Ne tegyél olyasmit, amit nem szeretnél, hogy veled tegyenek. A mai demokratikus alkotmányok majdnem mindegyikében megtalálható az a felvilágosodásból származó eszme, hogy az emberi szabadság addig terjed, amíg másvalaki ugyanilyen szabadságába nem ütközik. A két gondolat rokon; a rabbinikus és a modern, liberális felfogás összekapcsolható. A feketéből és a fehérből nem kell szürkét csinálni; bőven elég a pepita is...

Moór Valéria

HAMVAS LEVENTE PÉTER

Ki volt a hazai zsidóság „apostola”?

Eötvös József életműve, annak ellenére, hogy látszólag szilárd helyet foglal el a magyar közgondolkodásban, az újabb időkben egyre inkább háttérbe szorul. Valljuk be, kevesen olvassák, aminek oka ez esetben nem pusztán az általános műveltség oly sokat emlegetett hanyatlásában keresendő. Külön-külön is vaskos műveinek erősen retorizált stílusa, nehézkes, túlságosan is tudatos nyelvhasználata ma kevésbé élő, mint legtöbb hozzá mérhető kortársáé.

Bár a 140. évforduló nem tipikus jubileumi alkalom, azért talán nem haszontalan, ha emlékezve a kultuszminiszter Eötvös József által szorgalmazott, és éppen 140 éve, 1868. decemberében megrendezett első országos izraelita kongresszusra, felidézzük Eötvös József alakját, valamint elgondolkodunk a magyarországi emancipáció egynémely furcsaságai, ellentmondásai és az emancipáció legharcosabb hazai szóvivője, miniszterként az emancipációs törvény szentesítője ambivalens személyiségének összefüggéséről.

Sokatmondó véletlen, hogy az utóbbi évek legkiválóbb Eötvös-monográfiája (a fiatal irodalomtörténész, Devescovi Balázs tollából), mely át ugyan nem rajzolja eddigi Eötvös-képünket, de számtalan, korábban ismeretlen adattal egészíti ki, árnyalja személyiségét, illetve a szerző kitűnő lo-

gikájának köszönhetően számos konfúzus szakirodalmi állítást, közkeletű tévedést tesz helyére, ugyancsak egy kerek évforduló: a zsidóemancipációt kimondó 1867. december 23-i törvény 140. évfordulóján került a magyar olvasók kezébe.

E szűkre szabott keretek közt nincs módomban kifejtetni, hogy a zsidóemancipáció – melyet Eötvös már az 1839–1840. évi országgyűlésen is szorgalmazott, nagyszerű felszólalását 1841-ben adta közre röpirat formájában *A zsidók emancipációja* címmel – hogyan illeszkedett a reformkori érdekegyesítés folyamatába, valamint Eötvös államelméleti koncepciójába. Azok után, hogy a kérdést a szakirodalom minden oldalról alaposan körbejárta, talán felesleges is volna. Számomra ez ma már sokkal inkább lélektani, mondhatnám karakterológiai probléma.

Hogy egy elkötelezett Habsburg-párti mágánscsalád sarja miért vállallja

fel egy, a feudális hierarchia oldaláról nézve oly speciális társadalmi réteg, egy nem keresztény vallásfelekezet ügyét, mint amilyen a zsidóság, arról már a kortársaknak is megvolt a maguk elképzelése. Közismert az az anekdota, amelyet Falk Miksa említ visszaemlékezésében. E szerint a budai gimnáziumba kerülve, osztálytársai a kis Eötvöst, a keménykezű adószedő királyi biztos unokáját, a felvidéki koleralázadást hírhedten kegyetlenül leverő császárhű arisztokrata fiát közös akarattal megszegényítették. Az előkelőknek kijáró első padba ültetett fiú mellől társai tüntetőleg elhúzódtak. A tanóra végeztével a „kis Pepi” felmászott a padra, és erős esküvéssel fogadta: egész életét arra fogja feltenni, hogy hazáját szolgálja, és családja nevének népszerűtlenségét lemossa. Falk szerint a megszegényítő osztálytermi jelenet során csupán egyetlen zsidó fiú tartott ki Eötvös oldala mellett. Nos, nem kell túl sok fantázia, hogy kitaláljuk, a zsidó származású Falk, Eötvös legközelebbi munkatársa és barátja, kit montírozott oda a hajdanvolt budai osztályterem első padjába.

Nyilván másfajta gyerekkori emlékek is meghúzódnak a háttérben. Anyai nagyapja, Lilien báró, ercsi birtokán modern gazdaságot hozott létre, Eötvös itt töltötte gyerekkora jó részét. Ercsiben nemcsak a német klasszikusokat ismerte meg, de számos érdekes emberrel is találkozott, köztük nyilván asszimilált zsidókkal is. Csupán érdekességként említem, hogy amikor a bécsi pénzügyi válság idején, 1841-ben az ercsi vállalkozás, melyet igen sok hitel terhelt, csődbe ment, az összekuszált pénzügyeket szintén egy asszimiláns bankár, a család barátja, Ullman Mór próbálta helyretenni. Hiába: Eötvös ettől fogva meglehetősen szerény, polgári életformát volt kénytelen követni. 1841 tehát több szempontból is fordulópont Eötvös életében. Márpedig úgy tűnik, ez az érzékeny, sőt túlérzékeny ember különös fogékonyságot mutatott a szimbolikus dátumok iránt. Kevésbé közismert például, hogy történelmi regénye, a Dózsa-parasztháború képében egy elközélő, pusztító polgárháború lehetőségét előrevetítő, s az

1831-es koleralázadás jeleneteit is felvillantó *Magyarország 1514-ben* cselekménye, figyelmeztetésül az arra fogékonyaknak, szinte napra pontosan 333 évvel a regény megírása, egyzersmind az utolsó rendi országgyűlés összehívása – 1847 – előtt zajlik. Az a tény, hogy a regény éppen 33 fejezetből áll, úgy nyer valódi jelentőséget, ha tudjuk, Eötvös ez év decemberében lépett 33-ik életévébe, s jósolta büszkén *Végrendelet* című versében „eszméi győzedelmét”. Ahhoz, hogy ennek a szimbolikus egybeesésnek az üzenetértékét megértsük, tudnunk kell, hogy Eötvös mélyen vallásos, hívő katolikus volt.

Liberális állameszményében a vallás központi szerepet játszik. Eötvös úgy képzelte, hogy a történelem egyes

szakaszait mindig egy-egy uralkodó eszme mozgatja. Európában két ilyen nagy korszakot különít el. Az ókorban a vallás az állami tevékenységek közé tartozott, és az állami onnipotencia jellemezte, míg a következő szakaszt fémjelző kereszténység, azzal hogy hívei tekintetét a földi világtól a mennyi élet felé fordította, megalapozta az állami befolyástól független, sőt: azzal szemben érvényesíthető belső, egyéni *szabadság* tudatát, elvetve egyzersmind az új korszak, a modernitás vezető eszméjének magját. A zsidóemancipáció ebből a szempontból egyáltalán nem mellékes politikai kérdés. Eötvös szerint ugyanis – miként *A zsidók emancipációjában* fogalmaz – „egész civilizációnk a ke-

reszténységen alapul, s a világ népei nem haladhatnak anélkül, hogy közelednének [...] Emberi feladásunk segíteni mindig, hol segíthetünk [...], s csak ha ezt, s amennyiben ezt teljesíthetjük, teljesítettük isteni üdvöztőnk parancsait – csak ha ezt tettük, reményelhetjük, hogy vallásunk hirdette tetteink által, terjedésében végre e népet is közébe fogadja, mely hozzá elveiben közelebb áll, mint maga gondolná.”

Leegyszerűsítőnek kell gondolnunk ezek után azt, amit Falk Miksa, illetve nyomában Eötvös első monográfusa, Ferenczi Zoltán ír a reformer gondolkodó tiszta és átlátható jelleméről. Karakterét sokkal inkább jellemzi egyfajta kettősség, mely abból fakadt, hogy Eötvös kicsi gyerekkora óta tudatosan alakította, építette föl személyiségét, éppen ezért egész lényében volt valami absztrakt, valami művi, mesterséges. Közismert tény például, hogy – akárcsak Széchenynek – neki is anyanyelve a német volt, gyerekkorában szívós munkával tanult meg magyarul, és időse fejjel, elismert íróként is bevallotta, mekkora küzdelem számára – napi harc – a magyar nyelv birtokba vétele. Ehhez járult személyes megszegényülése, melyről fentebb beszéltem, s az a lelki érzékenységből fakadó, mély vallásosság, amely már-már egyfajta *imitatio Christi* formájában jelentkezett (vö. *Magyarország 1514-ben*, de ugyanígy említhetném a *Karthauzi* főhősét, Gusztávot is). Ez a szinte abnormális tudatosság sok kortársát elidegenítette, akik nem alaptalanul nevezték Eötvöst, akárcsak a körje csoportosuló centralistákat – doktrinérnek. Ez az oka annak, hogy Eötvös oly mereven ragaszkodott elveihöz, ez gátolta abban, hogy kellő politikai pragmatizmussal fogjon évtizedek kemény munkájával kidolgozott, és személyiségének integráns részévé, szilárd meggyőződésé emelt elvei megvalósításához. Másfelől miniszterként sokan gyengekezűségét, befolyásolhatóságát kárhoztatták, talán nem alaptalanul. A tudatosan magára vett filozófusi tóga alatt ugyanis egy másik arc rejtőzött: a túlérzékeny, vallási miszticizmusra hajló, de sérülékeny rajongó. Egy titkosrendőri jelentés az ifjú Eötvöst találóan *egzaltnak* mondja.

Politikai elszigetelődése, népszerűtlensége nagyrészt annak köszönhető, hogy egyszerűen ignorálta, milyen gyakorlati következményei lehetnek politikai döntéseinek. Jól példázza ezt saját vallásfelekezete, a katolikus egyház státuszának rendezése. Elvhű liberálisként a vallást teljes mértékben magánügynek tekintette, célja a „szabad egyház a szabad államban” megvalósítása, hogy a felekezetek tagjai mint szabad állam szabad polgárai saját, józan belátásuk szerint alakítsák ki saját hierarchiájukat, oktatási rendszerüket. Az egyházakat, ahogy ma mondanánk, civil szerveződéseknek képzelte el, amelyek mindenféle állami felügyeletről függetlenek, kivéve persze az egyházi iskolák tanrendje fölötti ellenőrzés jogát. Mint közismerten katolikus államférfi, aki egyháza megbecsült támogatói közé tartozott, különösen is fontosnak tartotta a katolikus klérus és az állam szétválasztását. Az egyházi javakat éppúgy, mint az egyházi tanrendszert ki akarta vonni az állam hatásköréből, a püspöki kinevezéseknél is mellőzte a miniszteri ellenjegyzést. Terve azonban a visszájára fordult: a reformellenes egyházi vezetők ugyanis megnövekedett befolyásukat régi pozícióik megerősítésére használták fel. Némileg hasonló helyzet alakult ki a hazai izraeliták ügyének rendezése során is. Eötvös régi vágya teljesült a zsidóemancipációval, egyike volt azon keveseknek, akik már a reformkorban szorgalmazták a feltétel (értsd előzetes asszimiláció) nélküli emancipáció (jogegyenlőség) megadását. Célja ez esetben is az volt, hogy mellőzze a politikát, ezért pl. az országos izraelita kongresszus alapszabályait nem királyi rendelet formájában hozta a felek tudomására, amit a kortársak bizonyára elfogadtak volna. Mint liberális államférfi, úgy gondolta, hogy az alapszabály megalkotását, a képviselő kérdését a kongresszusra bízta. Az ügy problematikuságát azonban már előre jelezte a kongresszust előkészítő 1868. februári tanácskozás, melyre a zsidóság „bizalmi férfiai” kaptak meghívást. A Budára egybegyűltek névsorát Hirschler Ignác állította össze, aki egyetlen rabbit sem hívott meg, hogy – indoklása szerint – még a látszatát is kerülje annak,

hogy vallásügyi kérdések kerüljenek szóba a kongresszuson. Ezzel a későbbi formális szakadás magja is el lett hintve, Eötvös pedig kijelentette: a törvény csak egyetlen izraelita vallást ismer, ezért az állam csakis egyetlen törvényes képviselővel hajlandó tárgyalni. Úgy gondolta, hogy a hitelvi kérdések teljesen függetlenek a politikai képviselőtől. Nem számolt azzal, hogy az ortodoxia lényege szerint e kettő nem különíthető el. Az ortodoxok követelték, hogy a kongresszus vesse alá magát a vallási törvényeknek, amit a többség nem volt hajlandó elfogadni, mire előbbiek kivonultak, így az 1868. december 14-én megnyitott konferencia végül „csonka parlamentként” hozta meg döntéseit. Eötvös a kongresszust így is legitimnek tekintette. A kultuszminiszter „eszméi” azonban újabb vereséget szenvedtek, miután az országgyűlés az ortodox Hitör egyet követelésének engedve, Deák és Jókai javaslatára 1870. március 18-án kimondta: a kongresszus határozatai nem kötelezőek az ortodoxiára. Így állt elő később az az Európában példa nélküli helyzet, hogy az állam két izraelita hitfelekezetet is elismert, ráadásul a hovatartozásról dönteni képtelen hitközségek megmaradtak a kongresszus előtti állapotban.

Mire azonban a fenti képviselőházi döntés megszületett, Eötvös báró több mint egy hónapja az ercsi családi sírkápolnában nyugodott. Amúgy is gyenge szervezetét az egyre alantasabb támadások, a sorozatos politikai vereségek, melyeket rendszerint Deák fellépése tudott csak orvosolni, végül egy nemtelen költségvetési vita végképp felőrölte.

A politikai csatákban megfáradt és a méltatlan támadások miatt megkeseredett ember halálos ágyán megtiltotta, hogy – Trefort Ágost szavaival – „azok, kik haláláig kínozták, koporsója körül komédiázzanak”. A képviselőház tagjainak nem esett nehezére tiszteletben tartani végakarátát, legalább nem kellett serlegbeszédekkel a zsebben Ercsibe kikocsizni: temetésén csak az a huszonhat képviselő vett részt, akik a T. Házban az Eötvös egészségére utolsó csapást mérő költségvetési vitában nem vitézkedett...

„Én a politikában valóságos Zuckunft-muzsikás vagyok – írja fiához intézett levelében 1867. december 24-én, a zsidóemancipációs törvény ratifikálását követően –, ki egész életemen át oly dallamokat énekeltem, melyeket húsz évvel később minden susztergyerek fütyöl, de melyeket akkor senki érteni nem akart. [...] Miután félek, hogy éppen e részben benned is sok van természetemből, azért valóságos megnyugtatómra szolgál, hogy más pályán látlak. Haladj bátran előre, és ne sajnáld fáradságodat. A tudomány körében a legnagyobb erőfeszítés eléri jutalmát, mert azt nem várja az emberekől, hanem magában a tudományban találja. A legfőbb élvezet a földön azon érzet, hogy magasabb álláspontot értünk el; s az emberek legjobb akarattal alacsony vállalkon nem emelhetnek senkit magasra, azt mindenki csak saját erejével teheti. Adjon az ég erőt ehhez, adjon kitartást s annyi megelégedést, mennyi egy emberi szívben megfér.”

Irodalom

- Devescovi Balázs: *Eötvös József, 1813–1871*. Pozsony, Kalligram, 2007. (Magyarok emlékezete)
- Eötvös József: *Levelek*. Szerk., jegyz. Oltványi Ambrus. Budapest, Magyar Helikon, 1976. (Eötvös József művei)
- Eötvös József: *A zsidók emancipációja*. Előszó, jegyz. Szigethy Gábor. Bp., Magvető, 1981. (Gondolkodó magyarok)
- Gángó Gábor: *Eötvös József Uralkodó eszméi. Kontextus és kritika*. Bp., Argumentum–Bibó István Szellemi Műhely, 2006. (Eszmetörténeti Könyvtár, 5.)
- Katz, Jakob: *A végzetes szakadás. Az ortodox–neológ szétválás a magyar zsidóságban*. História, XIII. (1991.), 5–6. sz., 20–22. lap
- Katzburg, Nataniel: *Az 1865-ös nagymihályi rabbinikus döntvény*. In: *Magyar zsidó történelem – másképp*. Jeruzsálemi antológia. Szerk. Silber, Michael K. 2. átd. kiad. Bp.–Jeruzsálem, 2008., 186–209. lap
- Komoróczy Géza: *Zsidó nép, zsidó nemzet, zsidó nemzetiség*. Élet és Irodalom, L., 24. sz. (2006. június 16)
- Magyarország a XX. században*. Főszerk. Kollega Tarsoly István. II. köt., *Természeti környezet, népesség és társadalom, egyházak és felekezetek, gazdaság*. Szekszárd, 1997., *Az izraelita felekezet (1867–1918)*, 316–321. lap
- Schlett István: *Eötvös József*. Bp., Gondolat, 1987. (Magyar történet)
- Zsidó kongresszus*. Magyar Zsidó Lexikon. Szerk. Újvári Péter. Bp., 1929., 998–1000. lap

DR. CSAPODY TAMÁS POLLÁK LÁSZLÓRÓL

Dr. Pollák László (Szeged, 1920.06.24. – Szeged, 2003. 03. 15.) neológ zsidó családban született. A helyi zsidó elemibe járt, a gimnáziumi éve alatt a szegedi Jósika Miklós zsidó cserkészcsapat tagjaként részt vett a gödöllői cserkész világtalálkozón. A betiltott zsidó cserkészcsapatot (1938) a háború után ő szervezi újjá és ismételt betiltásáig (1948) annak vezetője. Érettségi (1938) után jogi pályára készült, de származása miatt nem vették fel egyetemre, ezért nagynénjénél leszerződött női-szabó inasnak. Segédlevelet szerzett és szabóként dolgozott első munkaszolgálatos behívásáig. Számos helyen, így többek között a szerbiai Borban lesz munkaszolgálatos, ahol súlyosan megsérül. Hazakerülését és gyógyulását követően ismét munkaszolgálatra kötelezik. Graz közelében, Hitzendorfnál szabadul fel. Visszatér Szegedre, ahol a család lakását kifosztva és orosz katonák által elfoglalva találta. Szegeden szabóként, és édesapja szállítmányozási irodájában dolgozik a cég államosításáig. Beiratkozik a szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karára (1945). Nappali tagozatos hallgatóként, munka mellett szerez végbizonyítványt (1947), később pedig diplomát (1957). Nem lesz tagja az

állampártnak vagy más politikai szervezetnek. A Begyűjtési és Szállítmányozási Vállalat szállítmányozási biztosa Hódmezővásárhelyen. Az 1956-os forradalom és szabadságharc idején Csongrád megye kenyérellátásának szervezője. Megnősül (1954) és 1955-ben lánya születik. Különböző szegedi szállítmányozási vállalatoknál dolgozik, majd Budapesten az IMPORTTEX külkereskedelmi vállalatnál helyezkedik el. A cég szegedi, majd prágai, illetve belgrádi kirendeltségének vezetője. Belgrádi állomás helyéről a bori bányavidéket sohasem kereste fel. A Nácizmus Üldözötteinek Bizottsága (NÜB) keretén belül megalakult bori csoport (1962?) vezetőségének tagja. A szegedi hitközség elnökhelyettese. Nyugdíjba vonulását követően elvállalja a szegedi zsinagóga felújításáért létrehozott alapítvány elnöki tisztségét. A felújítás érdekében neves művészek fellépésével rendez jótékony koncerteket. Sokirányú tevékenysége révén országosan ismert és köztiszteltben álló személyiség lett.

Dr. Csapody Tamás jogász, szociológus, a bori munkaszolgálat kutatója

DR. POLLÁK LÁSZLÓ

Hajóval a bori rézbányába

Az indulásról és az ott történetekről
(Egy volt szegedi munkaszolgálatos
visszaemlékezései)¹

Az V. kmsz.² zászlóaljhoz négy tényleges korú századot hívtak be 1942. október 12.-én Hódmezővásárhelyre, a ma már nem létező, leégett Népkertbe³. Századonként 240-en voltunk. Rövid „kiképzés” után – ami főleg futásból és békaügetésből, ásóforgatásból állt –, Páhiba, Orgoványba kerültünk lőtéri útépitésre, onnan Szegedre és Szőregre, az újszõregi lőtér golyófogójának az építésére. Napi 60 talicska földet kellett feltolni a golyófogó mintegy 20 méter magas tetejére, ami kegyetlen munka volt az ehhez nem szokottak részére. A szálláskörlet az újszegedi – ma már le-

bontott – Vigadó, a Toth vendéglő és a Katolikus Kultúrház voltak, Szőregen az egyik malom. Közben a téli nagy havazásban Szeged belvárosában is dolgoztunk, havat takarítottunk a korzón. Kegyetlen emlékeim közé tartozik, amikor három zsidó munkaszolgálatos különböző időpontokban történt kivégzését kellett végignéznünk – állítólag szökevények voltak –, abból kettőt az alsóvárosi utászaktanya udvarán és egyet a tűzér laktanya – ma már lebongott – lovardájában (ma ott a volt kábelgyár van). Nem tudom hol található a sírjuk a zsidó temetőben.

Dr. Pollák László

Az V. kmsz. zászlóalj parancsnoka Balogh alezredes⁴ volt, orvos zászlósa Hegedűs doktor. Én a negyedik (V/4.) században voltam, ennek parancsnoka Juhász hadnagy⁵, szolgálatvezetője Császár főtörzsőrmester⁶, helyettese Hajdú László szakaszvezető voltak. Néhány név, ami megmaradt bennem a keretlegényekből: Freyburger tizedes – aki a felszabadulás után érthetetlen módon a szegedi rendőrségnél szolgált és őrnagyi rangban mehetett nyugdíjba –, és Dékány őrzető⁷, aki a fűrésztelep párttitkára volt felszabadulás után, előttem ugyancsak érthetetlen módon. Rendesen viselkedett egy Sisák nevű honvéd⁸, egy alföldi parasztfiú.

1943. július elején váratlanul összehívták – rajtunk keresztül – a családtagjainkat, szülőket, feleségeket, egy Szőregen lévő ház udvarába, és egy Todt-ezredes⁹ arról tartott előadást, hogy rövidesen a szerbiai Borba indulunk, ahol a magyar állammal kötött megállapodás alapján a rézbányában fogunk dolgozni, és az általunk végzett munka ellenértékéért Magyarország rezeret kap cserébe.¹⁰ Felhívta a családtagokat, hogy meleg ruhát, bakancsot hozzanak az induló munkaszolgálatosok részére.

1943. július 11.-én a Belgyógyászati Klinika előtti rakparton álló hajóba és mellé kötött uszályba hajózták be a négy századot és egy Szentkirályszabadjáról ide hozott századot, összesen 1200 fő munkaszolgálatost, természetesen megfelelő létszámú keretlegény és tisztek kíséretében az őrzésünkre. A rakpartot felül és alul lezárta a rendőrség, így a hozzátartozók, a szülők még egy „Isten hozzád”-ot se tudtak inteni az induló hajóra. Még aznap délután indultunk, és Titelben¹¹ kötöttünk ki először, ahol a keretlegények részére sört vételeztek, amit nekünk kellett berakni a hajóba. Éjjel hajóztunk el a lesététített és akkor már lebombázott Belgrád mellett, hajnalban világosodott már, amikor a Vaskapuhoz értünk. Akkor még láthattuk a régi Vaskaput, a híres történelmi márvány emléktáblával a sziklafalakon, amit néhányan megcsodáltak¹². Reggel értünk Prahovo kikötőjébe, ahol vonatra, teherkocsikba lettünk bevagonírozva Zajecsar állomásig, ott kes-

kenyévágányú bori bányavasúti teherkocsikban folytattuk utunkat a célállomásig – ami akkor mindössze egy vasúti őrházból állt. Ma már Bor egy modern nagyváros, normál nyomtávú vasúti összeköttetéssel.

Borban az ún. „Berlin Lager”-ben lettünk fabarakkba elszállásolva, barakkonként két-két század, háromemeletes fapriccsekkal és barakkonként két kis vaskályhával. Rögtön latrinát kellett ásni. Akkor Borban már voltak szerb, francia, angol, később olasz foglyok, és mi voltunk az első magyar érkezők. A „Berlin Lager” egy völgykatalanban volt, körülveve bunkerekkel az őrségek részére, ahonnan tökéletes belövési lehetőség volt az egész lágere. A „Berlin Lager”-ben volt konyhabarakk, ahol természetesen külön főztek a keretlegényeknek, a mi élelmezési nyersanyagunkból ellopottakból feljavítva az ő kosztjukat, a gyenge német harmadosztályú hadikoszt normái alapján. Volt kórházbarakk is – amit később megismertem, mint beteg is –, egy krumpliverem fogdaként, és egy barakk oldala a kikötések, mint súlyos büntetés végrehajtására¹³.

Beszállásolásunk után azonnal névsort kértek a németek, felsorolva mindenkinek a foglalkozását. Naivak voltunk, azt hittük, hogy akit lehet a szakmájában fognak foglalkoztatni. Nem így volt és visszajött a névsor, mindenkinek kapott egy „sorszámot”, én a 14152-es lettem. Ezt a számot ugyan nem tovtálták be a karunkba, de megszűnt a „személyiségünk” és csak számok lettünk, amiket felsoroltak naponta, amikor közölték, ki melyik munkahelyre kell, hogy kivonuljon a rézbánya munkahelyein. A munkahelyeken a Todt-szervezethez tartozó munkavezetők voltak, a magyar keretlegények csak a „Berlin Lagerben” keserítették el az életünket a pihenésre szolgáló időben. A munkahelyekre hetente váltakozva 12-12 órára vonultunk ki éjjel és nappal. Vasárnap munkaszünet volt, bár ha lehetett, munkára kértük ki magunkat akkor is, mert kibíráhatatlan volt a barakkokban a magyar keretlegények viselkedése, az állandó indokolatlan fegyelmezés, ami mind a pihenésünk terhére történt. Nekik más dolguk nem volt, és ezzel töltötték az idejüket. 1943. július 20.-án Szentkirályszabad-

járól újabb öt tényleges korú század érkezett, július 30.-án Zomborból jöttek munkaszolgálatosok, köztük két század „Jehova tanúi”-ból alakítva, akik nem voltak hajlandók fegyvert fogni¹⁴. Később a Rhön, Heidenau lágerbe is jöttek magyar munkaszolgálatosok. Voltak, akiket csak 1944. elején hoztak oda, de ezekkel nem volt kapcsolatunk, egy részük vasutat épített¹⁵. A mi munkaterületünk a „Tagebau”¹⁶, a nyitott bányászatban való részvétel volt, ahol a felrobbantott hegyoldalakból csillevonatokkal hozott törmeléket kellett „kikippelni”, kiüríteni a hegyoldalakra és a síneket ismét „kirukkolni”, vagyis a kiöntött közet elplanírozása után a szakadék oldalához helyezni. A robbantásoknál is dolgoztak zsidó munkaszolgálatosok, sajnos elég sok sérülés is volt. A vonatokat zsidó nem vezethette, a mozdonyokon német személyzet ült. Volt még egy munkahely, az ún. „Stollen”, az alagút, amit abból a célból építettek, hogy a hegyi patakok vizét oda vezessék, és azok természetes erejét villanyáramtermelő erőműként hasznosítsák¹⁷.

Az élelmezés gyalázatosan gyenge volt. Reggelire egy híg kávénak nevezett italt, vagy lila színű burizslevest kaptunk, aminek a tetején néhány hagymadarab és olaj úszott. Ebédre krumpliból vagy káposztából főzött ún. gulyás volt, német Tafelmargerinével¹⁸ főzve, belekeverve némi birka- vagy kecskehúst. Tíznaponként kaptunk 1-1 kis csomag bolgár cigarettát és némi lekvárt, kétnaponként 1-1 kocka alakú „Profunt”-ot, barna kenyeret, sokszor szárazon vagy penészesen. Sajnos sok bajtársunk nem tudott lemondani a cigarettáról és egy csomag cigarettát egy fél kenyérre cserélt el a társaival. A nagyon gyenge élelmezés feljavítására a szemétdombrol loptunk krumplihajat és ezt sütöttük meg a barakk tűzhelyeinek a platniján. Lavórokban mosdottunk és mostunk, és ehhez is a tűzhelyen tudtunk csak vizet melegíteni. A bori szerb lakosság, zömben egyszerű emberek, igyekeztek segíteni, és eleinte a láger kerítésénél hozott élelmüket cseréltük el ruhadarabjainkért, értéktárgyainkért, amíg azok annyira le nem fogytak, hogy csak a legszükségesebbek maradtak meg. Az 1943/1944-es tél kegyetlenül

Kih. 535. sz. HADIKÓRHÁZ PARANCSNOKA
HADIGONDOZÓ TISZT

913. szám.
Hgt. 1944.

Igazolvány.

Fenti kórházparancsnokság hivatalosan igazolja, hogy
P o l l á k L á s z l ó /:1920-Strasser Zelma:/ km. mint
harctéri sérült 1944 február 19-étől gyógykezelés alatt áll.
Szeged, 1944. május hó 20-án.

A parancsnok megbízásából:

Kórház hadigondozó tiszt

hideg volt, sok hó és állandó fagyok voltak, de e miatt a munka egy percre sem szünetelhetett.

Külön kell beszélnem a Todt-szervezet oda irányított tagjairól, akik között sokan büntetésből kerültek oda, és így mint munkavezetőink igen emberségesen bántak velünk. Magam is összebarátkoztam egy Zehentmayer nevű bajorral, akinek elpanaszoltam, hogy eleinte havi két levelet írhattunk, később csak egyet, majd csak a nyomtatott tábori posta-levelezőlapokat küldhettük haza, és ő ideadta a saját tábori posta lapját, amin ő, mint feladó szerepelt, és azon írhattam Magyarországra. Persze nem a szüleim nevére, hanem másnak, aki tudta hol vagyok. Sajnos a német tábori posta-cenzúra elkapta ezt a levelet és Zehentmayer urat lecsukták e miatt. Sokkal később szereztem csak erről tudomást. De ez bizonyítja, hogy ember volt, és velünk együtt érző.

Említettem a postát, a levelezést az itthon maradottakkal. El sem képzelik, mennyire vártunk – az itthon már megadott tábori postaszámunkra –, a családi leveleket. Ez jelentette az egyetlen kapcsolatot az itthoniakkal, amíg a keretlegények ezt is az ellenünk alkalmazott „fegyelmezés” során arra nem használták fel, hogy megbocsájthatatlan fájdalmat okozzanak, avval, hogy az érkező leveleket a szemünk láttára a tűzbe dobták olvasatlanul.

A barakk-kórházban egy szegedi orvos, Dr. Varga László szemész dolgozott¹⁹, és az akkor még csak „szanitéc” Levendel László, későbbi neves or-

vos²⁰. Vasárnaponként – eleinte – voltak kultúrelőadások, sőt egy hegedűművész, aki a hegedűjét is kihozta magával – sajnos a nevét nem tudom –, koncertet adott nekünk. Később ezek is megszűntek. Mindenki a létfenntartásával volt már elfoglalva, és nem érdekelt semmi más.

A kiérkezéstől a tábor parancsnoka Balogh alezredes volt, aki vasárnaponként délelőtt ún. „hegyi beszédeket” tartott a láger hegyoldalán. Nem jól jött ki a német vezetőkkal, és emlékszem, egyszer még azt is mondta, hogy „ha a németek nem tartják be az előzetes megállapodásban vállaltakat, haza vonulunk Magyarországra. „Nagyon naiv kijelentés volt ez, mindjárt éreztük, hogy arról szó sem lehet. Rövidesen le is váltották, és az utóda a hírhedt Marányi Ede ezredes lett. Az első hegyi beszédében mutatkozott be a következőkkel: „Én Marányi Ede ezredes, a németek nagy barátja, az önök fajtájának gyűlölt ellensége...”. Ettől kezdve nagyon megváltozott a lágerben az élet. A keretlegénység még jobban megvadult. Minden naposak lettek a „kikötések”, ami szörnyű, kegyetlen emberkínzás volt sok órán keresztül. Sokan elájultak, és úgy locsolták fel őket. A krumpliverem is mindig tele volt foglyokkal. A kórházba csak súlyos betegek, vagy sérültek kerülhettek, és többen meg is haltak, ott lettek eltemetve a lágerben²¹. A lágerből nem lehetett megszökni, olyan szigorú volt az őrség a bunkerekben. A munkahelyekről tudtak csak egyesek –

Pollák László hadikórház igazolása

főleg Vajdasági szerbül jól beszélő fiúk – megszökni a partizánokhoz. Híreket a munkahelyeken átjárázó szerb lakosságtól kaptunk csak, tőlük tudtuk meg, merre van a front, és honnan közeledik Bor felé.

Az én bori életem 1944. február 25.-én ért véget, amikor egy csilléket éjjel a munkaterületre tolatómozdony alá estem, és a bal lábam három részre tört. Kegyetlen hideg éjszaka volt, a mozdony lépcsőjén „utaztam”, és onnan csúsztam a mozdony alá. Azonnal a barakk-kórházba vittek, és mivel nagyon súlyos volt a sérülésem, másnap hazairányítottak – másik két sérült társammal együtt – kórházba. A sors kiszámíthatatlan véletlenje folytán, elég kalandos utazással, – ahol a német katonák raktak át egyik vonatról a másikra, mert én nem tudtam járni –, a szegedi 535-ös Hadikórházba kerültem²², ami az Iparostanonc Iskola, mai Gyógyszerészeti Kar épületében volt. Elutazásom előtt a bori tábori kórházban kétszer is levették a lábamról a keretlegények a provizórikus fadarabokból tákolt sínrel készített kötést, hogy megnézzék, nincs-e belecsempészve egy levél az otthon maradott családoknak. De így is nagy szerencsém volt a két társammal – egyik egy lábtöréses szegedi fiú, Ferenci Vili, a másik, akinek egy fűrógép szakította le a karját, egy kassai fiú, Brakl Jóska volt –, mert utánunk már csak egy sérültet szállítottak haza Borból az anyaországba. A hadikórházban meglátogattak a szüleim, rokonaim, barátaim, akik Szegeden voltak, és az egész országból oda zarándokoltak a Borban maradottak hozzátartozói, hogy valami hírt kapjanak róluk. Persze a több ezres létszámú lágerből nem ismerhettünk mindenkit, csak akikkel együtt laktunk vagy dolgoztunk. A kórházban Szabó Dénes professzor volt a kezelő orvos, Rózsa doktor pedig az osztályos orvos. Négy hónapig feküdtem a kórházban, két hónapig mozdulatlanul az ágyhoz kötve, de közben március 19.-én bejöttek a német csapatok Szegedre is. A magyar történelemben talán a

legsúlygyenletesebb, ellenállás nélküli német megszállást követte az emberi jogok teljes eltiprása, a gettózás, a téglagyár, a Szegedről a halálba indított három deportáló vonat. Minket átvittek egy barakk-kórházba, amit gettóként alakítottak ki a mai II. Kórház helyén lévő katonakórház udvarán, és fegyveres őr vigyázott arra, hogy a sérült zsidó munkaszolgálatosok, – köztük olyan is, aki két láb nélkül került haza az orosz frontról –, meg ne tudjanak szökni. Én két mankón jártam akkor, de június végén, mint „gyógyulást” átirányítottak a Hódmezővásárhelyen lévő kiegészítő parancsnoksághoz, ahol ismét Hegedűs orvos-zászlós kezébe kerültem, aki vissza akart küldeni Borba. Ismerősökön keresztül sikerült megvesztegetni, és így a pótzászlóalj műhelyébe kerültem, mivel a bevonulásom előtt a tanult szakmám a női szabóság volt, és így varrni tudtam. 1944. szeptemberében jöttek az orosz csapatok, a pótzászlóaljnak vissza kellett vonulni: Sövényháza²³, Mohács, Vése, Bódé és Csöde községeken át végül 1945. február 12.-én a nyilasok átadtak a németeknek, ahol a burgenlandi „fronton” kellett lövészárkokat ásni és Panzersperreket²⁴ építeni. 1945. május 9.-én szabadultam fel.

A bori társaimtól elszakadtam és Mohácson értesültünk arról, hogy a cservenkai vérengzés²⁵ után élve maradtakat a Duna alsó rakpartján hajtják Szentkirályszabadja, majd Mauthausen felé. A lerongyolódott és megviselt állapotú társaim közül alig ismertem fel néhányat. Persze a közeliükbe se lehetett menni, a lakosságot se engedték oda, holott a mohácsi sokak lakosságból sokan dobáltak részükre kenyeret és más ennivalót. De a lerongyolódottak még csak le se hajolhattak érte, mert azonnal agyonlőtték őket a kíséző keretlegények. Még egy találkozásom volt a boriakkal, de akkor nem a munkaszolgálatos társaimmal, hanem a keretlegényekkel: a Somogy megyei Vése községben, ahol felismert Hajdú őrmester, és félholtra vertek. Ott törték össze az orrcsontomat, ami ma is látható rajtam.

Azóta jártam a jugoszláviai Sombor zsidó temetőjében, ahol a Cservenkán egy éjjel agyonlőtt, közel 1000 munkaszolgálatos tömegsírja található²⁶. Jó

érzés volt látni, hogy a sír tele volt koszorúkkal, köztük a belgrádi magyar nagykövetség koszorújával is. A boriakkal kapcsolatban sok könyv jelent meg, ahol a láger-életéről és a visszavonulásról írtak. Radnóti az 1944-ben odaszállítottak között volt²⁷. És ezzel be is fejezem a szomorú történetet.

Jegyzetek

1 Dr. Pollák László visszaemlékezését szó szerint, az eredetivel megegyező tagolású formájában közlöm, a szöveghez fűzött magyarázó és kiegészítő lábjegyzeteimmel. Dr. Pollák László életrajzát a megjelölt források alapján készítettem el. Szeretném megköszönni Dr. Pollák Lászlónak és Pollák Mariannak segítségüket továbbá, hogy dokumentumok átadásával hozzájárultak az adatok pontos közléséhez.

2 Kmsz.: közérdekű munkaszolgálatos zászlóalj.

3 A hódmezővásárhelyi angolkert, az Erzsébet Népkert ma is létezik. A Szerző itt valószínűleg a Népkertben álló, 1948-ban lebontott Vigadó épületére gondol.

4 Balogh András alezredes a bori táborcsoport első csoportparancsnoka.

5 Háborús bűncselekmények elkövetéséért Juhász Pál tartalékos főhadnagyot a budapesti népbíróság halálra ítélte és kivégezték. Juhász Pál díszsírhelye a Rákoskeresztúri új köztemető 298-as parcellájában található.

6 Háborús bűncselekmények elkövetéséért Császár János főtörzssőrmestert a szegedi népbíróság halálra ítélte és kivégezték. Jellemlen sírja a szegedi rabtemetőben van.

7 Népellenes büntett miatt Dékány Antal őrzetetőt a szegedi népbíróság hat hónapi börtönbüntetésre ítélte. A perben Dr. Pollák Lászlót tanúként hallgatták meg. Dékány Antal közkegyelem folytán szabadult 1950. május 5.-én.

8 Háborús bűncselekmények elkövetéséért Sisák György főtörzssőrmestert a budapesti népbíróság halálra ítélte és kivégezték. Díszsírhelye a Rákoskeresztúri új köztemető 298-as parcellájában található.

9 Todt: a német katonai munkaszervezet (OT). Jugoszlávia német megszállását követően a bori bányavidék az OT irányítása alatt állt.

10 A magyar–német megállapodást Budapesten, 1943. július 1.-én írták alá. A megállapodás szerint „a Honvédelmi Minisztérium 3000 zsidó munkaszolgálatost, katonai századokba osztva a Todt szervezet rendelkezésére bocsát a szerbiai bori rézbányában való felhasználásra” és „a Birodalmi Gazdasági Minisztérium ellenszolgáltatásaként a magyar kormánynak havonta 100 tonna, legalább 30 %-os réztartalmú rézkonzentrátumot szállít...”.

11 A Duna–Tisza találkozásánál lévő Titelnél, azaz a Tiszánál húzódtott a magyar–német (jugoszláv) határ.

12 A 973.3 folyami kilométernél sziklába vajt, a Vaskapú szabályozását megalkotó Széchenyi István tiszteletére 1885-ben készített nagy méretű márványtábla 1971 óta, a Vaskapú felduzzasztása óta víz alá került. 13 Kikötés: a magyar hadseregben használt büntetési mód: a munkaszolgálatost a két, összekötött kezénél fogva, hátulról, egy rúdon keresztül felhúzták 1X2 vagy 2X2 órára. A lábujjak érinthették a talajt, de a kínzás fokozása érdekében gyakran a testet magasabbra húzták, így a lábujjaik nem érintették a földet.

14 A 801. különleges munkás század (klgs.) Jászberényből érkezett és a 160-180 Jehova Tanúján kívül, 16-18 szombatista (reformadventista) és 7 nazarénus munkaszolgálatos került a „Berlin” táborba. A kisegyházak tagjait a katonai szolgálat megtagadása miatt ítélték el és börtönbüntetésüket megszakítva kerültek büntetésből Borba.

15 A „Rhön” és a „Heidenau” táborokba 1944. nyarán érkeztek magyar zsidó munkaszolgálatosok, köztük Radnóti Miklós. Döntő többségük a Bor–Kostolac (Belgrád) közötti, hegyeken keresztül menő keskenyomtávú vasútvonalat építette.

16 Tagebau: felszíni vagy külszíni fejtés.

17 Stollenbau: a vízbetöréstől védő bányaalagút, a Tilva mika hegy alatt.

18 Tafelmargerine: asztali/étkezési margarin.

19 A Dr. Pollák Lászlóval egyidős Dr. Varga László szegedi szemész valószínűleg medikusként került Borba. Innen visszatért Szegedre, ahol szemészként dolgozott haláláig.

20 Levendel László orvos, tudógyógyász, közéleti személyiség

21 A „Berlin” tábor déli lábánál létesített munkaszolgálatos temetőben legalább 47 munkaszolgálatost temettek 1943–1944 között. Ők valamennyien balesetben vagy betegségben hunytak el.

22 A hivatalos szervek által kiállított dokumentumok szerint a szegedi hadikórházba, „mint harctéri sérült” bekerült Pollák László 1944.02.19. és 1944.06.29. között „állt gyógykezelés alatt”.

23 Sövényháza: elnevezése 1974-től kezdve Ópusztaszer.

24 Panzersperre: harcokcsiakadály.

25 A cservenkai téglagyárban 1944. október 7.-én éjjel mintegy 700 magyar, bori zsidó munkaszolgálatost végeztek ki német katonák, magyar katonák közreműködésével.

26 A cservenkai kivégzetteket két alkalommal exhumálták: 1944. októberében és 1957. november 4-5.-én. Mintegy 700 kivégzett munkaszolgálatos földi maradványait a zombori zsidó temetőbe helyezték végső nyugalomba, és közös síremléküket 1964. április 14.-én avatták fel. Dr. Pollák László valószínűleg ekkor jár itt.

27 Radnóti Miklóst Vácról, 1944. május 27-án vonattal szállították Borba, ahonnan az említett „Heidenau” táborba került. Dr. Pollák László által említett mohácsi bori csoportban volt a költő is, aki innen Szentkirályszabadjára került, majd pedig Abdán magyar katonák kivégezték.

A mák és a meggy

*Mint észrevétlenül álomba hull az ember,
úgy hull a gyermekorból a férfikorba át;
már múltja van, s leül szemközt komoly szeszekkel
s apányi lett körötte már egyre több barát.*

A 34 éves Radnóti Miklós sorai, 1943 végéről. A kamaszkor már messze van, az erőszakos halál közel. Férfi már, még egy pár évig fiatalember volna, lehetne, ha megérné. Érezzük szavaiban a hiány és a nosztalgia mellett a bújkaló, még kamaszos büszkeségét is. „már múltja van, s leül szemközt komoly szeszekkel”. Aki „komoly” szeszekkel ül szemben szótlanul, férfiasan, felismerve helyzetét, az már nagy, már férfi. Múltja van, szavainak, lépteinek, dolgainak súlya. Ez a szomorúkodás és dicsekvés, ez a szavak ízében érzett finom lebegés az édes és fanyar közt – ez a kamaszkor. Kamasz költő volt. Kedvence már a mák s a bíborhúsu meggy, a bús kamaszt ígésző méz és dió helyett. A méz és dió nem inkább a kisgyermekkor? A mák s a meggy költője volt, felnőni szeretett volna, komoly, felelős, cselekvő felnőtté és valami számára sosem létező, épp ezért otthagyni sosem tudott, bizonyossághoz, védelemhez visszatérni: „Anyába volna visszamenni jó, de anya meghalt”-írja Teleki öngyilkosságakor naplójába.

Kamaszkorában kezd el írni és, sokan írják róla, hosszan mutál. Ügyetlenül, kedvesen csikorgó, fedezetlenül hetyke kijelentései végül felismerhető hangjává válnak, kisiússága és akart férfiassága szól az Újmódi pásztorok énekéből, halott apjától kísérel meg – már eleve árván – elszakadni. Ez a mutálás, ez a kamaszosság szól legszebb verseiből, a mák és a meggy fanyar íze. „Oly árván nőtem én, a mélységből ide, a pendülő, kemény szabadság tágas és szeles tetőire”. Pendülő szabadság? Az ilyen jelzőkben érezzük a mutálást, hosszan és valahogy mégis ezek a legfelejthet-

lenebbek. költő vagyok, ki csak máglyára jó, mert az igazra tanu.

*Olyan, ki tudja, hogy fehér a hó,
piros a vér és piros a pipacs.
És a pipacs szőszöske szára zöld.*

*Olyan, kit végül is megölnék,
mert maga sosem ölt.*

Nos, kérdezték már, vajon valóban azért ölik meg a költőt, mert tisztában van a pipacs szőszöske szárának színével? A vers, ha lebontjuk, értelmezzük, elolvad a kezünkben? Mégis, miért nem zavar ez végül, miért hisszük el? Látjuk, ahogy kitisztul minden, eltűnik a hetyke dadogás a szövegből, de úgy, hogy a hang mégis megmarad, felismerhető lesz és ha felbontva majdhogynem értelmetlen is, kőbe lehet vésni. Fordulatai szinte rántkálálnak, megszólalnak bennünk, mélyebben, mint az elhatározásunk, döntéseink és szándékaink vannak, mert beleépültek a magyar nyelvbe. Ezeknek a verseknek a dallama nélkül nem így és nem ezt hallanánk. Alig volt pedig, alig lehetett érett költő, kamaszból rögtön valószínűtlen, félelmes angyallá kellett lennie, angyallá, ami verseinek kedvenc motívuma volt. Azt

érezzük, hogy mintegy föléemelkedik sorsának beszéde, egyre tisztábban szól egyre mélyebb sötétben. Akár az angyal, ha pusztulást csodál. A legvégére viszont semmi nem maradt meg ebből, szikár, pontos, kegyelem nélküli a Razlegdnicákban. Egyetlen dolgot kivéve. A Der springt noch auf felhangzását. Azt nem engedhette magyarul. Azon a nyelven, amelyen írt, amely anyja helyett lett anyanyelvűvé (gondoljunk csak bele: nekem szülőházam), amelyen kőbe véshetővé tette furcsa, tisztán költői sorait, a mák és meggy fanyar melankóliáját. Utoljára, utolsó, kapkodó mozdulatával nyúlt ki érte, tisztán tartani, megőrizni és megőrizni vele magát is benne. Magyarul gyilkos nem beszélhet. Ez volt a végrendelete és a másfél évvel később előkerült notesz, egy „magyar költő” verseivel. Senki soha jobbat át nem élte, nem élte minden percében a híres sorokat: nyelvében él a nemzet.

Nem tehetünk mást, mint hogy tiszteletben tartjuk a végrendeletét.

Mást sem teszünk, minthogy megtagadjuk. Magyarországon jelenleg vesztésre áll mindenfajta befogadó nemzet tudat ügye, még mindig nem tudjuk úgy definiálni a magyar nemzet nevű politikai közösséget, hogy abba beleférjen akár csak Radnóti Miklós is. Erőfeszítéseink, ha voltak, semmit nem értek, hogy a kötődés legerősebb, legkönnyebben mozgósítható formái ne a reflexszerű bizalmatlanság termelte ellenségkép tartson össze közösségeket, a közoktatás nem képes valódi állampolgári nevelést biztosítani, a magyar azonosságtudat minden történeti elbeszélése halott, kultúrájához, a Radnóti önazonosságát biztosító közegehez immár nem tud hozzáférni. Magyarságunk számunkra nem férhető hozzá másképp, mint kollektívizált önszeretként és a félelmet agresszióba váltó segédeszközként, így viszont egyre vonzóbb a magukra hagyottnak. Nem tudják, hol lakott itt Vörösmarty Mihály, de pontosan tudják, kinek hol nem kéne laknia, honnan kéne eltűnnie ahhoz, hogy a magyar név megint szép legyen. Nincs értelme egymásra mutogatni, kölcsönös cinizmusunk, 20 év el nem végzett munkája tette mindezt, egy olyan időszaké, amelyik megutáltatta velünk a saját szabadságunkat. Erről nincs mit tovább beszélni, méltatlan is a csendes emlékezéshez.

Van itt azonban más is. Bocsássanak meg egy pár szót, magamról. Én, akárcsak ő, magyarnak választottam magam, hazámnak a versben ismert tájakat, a Dunántólt Babits földjeként, az Alföld Petőfi tájaként. Szemhatáram, itthonról, egyfelől a budai hegyek övezik, másfelől a Duna, Újlipótváros, ahol most rá emlékezve állunk, és kijebb Angyalföld. Irodalmár lettem, ha nem is hozzá mérhető. Mégis: zsidónak is akartam választani magam, egyszerre. Nem hiszem, hogy el tudta volna gondolni, noha maga is számon tartott zsidó őseket: a zsoldáros Dávidot, a Prédikátor Salamont. Az ő zsidósága, ha valami, a Szentírás volt. Az írás, ahogy magyarul megszólalt, jóformán először hexameterben, az ő kedvenc sorfajtajában. Próféták által szolt rígen néked az Isten. Ahogy neki is később, Habakuk, Ézsaiás és a többiek nevében.

Csak így fért hozzá a zsidóságához, ezzel a közvetítéssel. Károli Bibliáját vitte magával a munkaszolgálatba, hogy magyarul szólhasson hozzá az Isten végig, prófétái által. Kérdés: tudott-e nemzsidó halált halni? Kikerülhet-e? Nem az ő versei rögzítették a kulturális emlékezetben, ami a magyar zsidósággal történt? Nem az ő története mutatja meg, köt minket hozzá és ijeszt el néha önmagunktól? Nem ő zsidó és nemzsidó magyarok összetartozásának talán utolsó elnémtő erejű bizonyítéka? Nem ő a figyelmeztetés arra, hogy ez az összetartozás a legkevésbé sem magától értetődő immár, ha eltéphetlen is, ha annak is kéne lennie? Mindezt egyszerre jelzi a meggyilkolt költő és zsebében a vérfoltos notesz.

De van itt megint más is. Egy kép. Fannival, Molnár Ferenc darabjában, ligeti vagányként, az ismerős, játékos, fanyar mosollyal. És máshol komoly, álmodozó tekintettel, zsebre dugott kézzel, kissé összehúzott szemekkel, öltönyben, nyakkendőben. Ha jelképé, mementóvá növeséről beszélünk, mintha épp ezt magunk mögött hagynánk. Pedig akkor éppen elképzelhetlenné tesszük, amit elképzelhetővé kívánunk tenni. A más és a meggy. Ne feledjük, barátaim, ha a harmincöt éves költőre gondolunk, aki a mai napon százesztendő lett.

Vári György

LUGOSI LUGO LÁSZLÓ

Robert Capa olvasása közben

„Elszalasztani egy inváziót a haditudósítónak annyi, mint öt év Sing-Sing után visszautasítani egy randit Lana Turnerrel.”

Robert Capa

És valóban, Capa egyetlen inváziót sem szalasztott el. Vérbeli haditudósító volt, aki 1936 és 1954 között öt különböző háborút fényképezett végig, öt különböző hadszíntérről tudósított: a spanyol polgárháborúból, a japán-kínai háborúból, a második világháborúból, az 1948-as arab-izraeli háborúból és végül az első vietnami háborúról. És ha Lana Turnerrel nem is sikerült randiznia, amint ezt a második világháborúról szóló magyarul is megjelent, *Kissé elmosódva* (Park Könyvkiadó, 2003) című könyvében írja, de Ingrid Bergmannal mély érzelmi kapcsolata alakult ki. Bergman a második világháború idején a katonák szórakoztatására Európában turnézott, és itt akadt össze Capával, akit örökre magával szeretett volna csábítani Hollywoodba, ám Capa nem állt kötélnék: nyughatatlan és bohém, letelepedni képtelen figura volt, igazi haditudósító típus (már ha van ilyen). És a könyvben is, mint nyilván az életben is, három dolog jár a fejében: a nők, a jó öltönyök és az alkoholos italok.

Tulajdonképpen végig azon tűnődöm, miközben a könyvet forgatom, vajon mi készíti őt és más háborús fotóriportereket akkor és azóta is arra, hogy életüket kockára téve, ropogó fegyverek közepette dolgozzanak, mikor akár tájképeket, absztrakt csendéleteket vagy meztelen női testeket is fényképezhetnének.

Capánál a válasz egyértelmű: a honor

Pablo Picasso és Françoise Gilot, a háttérben Picasso unokaöccse, Javier Vilato. Franciaország, Golfe-Juan, 1948. augusztus

Fényképezte Robert Capa © International Center of Photography, New York. A Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteménye

(és talán a kalandvágy, meg a siker, az ego érvényesítése). És ezt nem szabad negatívumként látni, hiszen erről szól ez az egész könyv, melyet most a kezemben tartok. Álljon itt egy rövid kivonat belőle, amely egyúttal azonnal el is vezet Capa leghíresebb képeihez, az 1944. június 6-án, az amerikai csapatok normandiai partraszállásáról készült sorozathoz, illetve ahhoz a kérdéshez, hogy mitől jók Capa képei?

Legendássá vált mondása szerint attól, hogy közel volt az eseményekhez. „Ha nem jók a képeid, nem voltál elég

Milicista pár. Barcelona, 1936. augusztus

közel". Capa nem csak első kézből, hanem az első sorból is tudósított a háborúk történéseiről. A normandiai partraszállásról készült, fotográfiai ikonná vált képei egyébként rendkívül meglepő módon (mind mai, mind korabeli) fotótechnikai értelemben csapnivalók: életlenek, komponálatlanok, szinte semmilyen néven nevezhető információ nincs rajtuk. Az egyiken – talán a legismertebben – egy katonát látunk sisakban, rendkívül szemcsés felületen, amint nyakig a vízben gázolva igyekszik a partra. A képek piciben talán hatásosabbak is, mint nagy méretben, mert nagy nagyításban életlen foltok csupán. A többi képen sincs sokkal több információ: a vízben valamilyen póznák vagy törmelékek úsznak (és csak Capa leírásából tudjuk, hogy ezek a német csapatok vízbe telepített akadályai), ám lehetnének akár sodródó hajóroncsok is, egy csoport katona gázol derékig a vízben. A képek teljesen elmosódottak, mégis lenyűgözőek.

1944. június 6-án hajnalban sötét volt, kevés a fény, alig lehetett exponálni. Azt is Capa beszámolójából tudjuk, hogy a golyózáporban a partraszállók közül az első vonalban, ahol ő is elindult, alig marad valaki életben. A vízben hullák lebegnek a kora reggeli órán. De Capa ott van, és ő az egyetlen fotós, aki ott van. És elég közel. Egy rohamcsónakkal viszik ki őt, majdnem egészen a partig, és amikor a katonák vízbe ugranak, ő egy német akadály vasoszlopa mögött állva fényképez a vízből, és az oszlop menedékében ússza meg a

golyózáport, miközben vacog a félelemtől. Aztán kibukdácsol a partra, ott is készít pár felvételt, majd visszamegy a vízbe, és felkapaszkodik egy, az anyahajóhoz visszainduló rocsóra. Négy tekercs filmet fényképez. Emlékei szerint a partraszállás során készített százhat felvételtől mindössze nyolc darab marad használható. A parton az előhívás során a filmeket ugyanis meg kell szárítani, de valaki túl melegre kapcsolja a szárítót, és az emulzió leolvad. (Néhol azt olvassuk a Capa-legendáriumban, hogy tizenegy, de ő egyrészt a könyvben nyolcra szól, másrészt ez tulajdonképpen mindegy is.) Ezért ilyen rosszak technikailag a felvételek. Nem elég, hogy kevés volt a fény hajnali öt-kor, de a laboráns is elrontotta a szárítást, a melegtől szemcsés lesz a film.

Ellenben Capa az egyetlen, aki a hádtudósító fotósok közül kimerészkedett a partra, és ezek a technikailag csapnivaló képek az egyetlenek, amelyek erről a hajnalról, és ezen keresztül a partraszállásról szólnak és tudósítanak. „Egy kicsit életlenek“, írta a korabeli sajtó a képek alá, „Capa keze remegett“, de legalább voltak képek, tehetjük hozzá, és e felvételek váltak hallatlan erejű és jelentőségű történelmi dokumentumokká.

De ne kanyarodjunk el, tegyük fel még egyszer a kérdést, mitől jók Capa

fényképei, leszámítva azt, hogy a témához mindig elég közel volt a fotós. Attól, hogy fotográfiai értelemben nagyszerűek: jó a kompozíció, kivételes a pillanat, lebilincselőek a fények, még ha június 4-ének matt hajnali szürkességét látjuk is. Hatalmas a képi elemek közti feszültség és a képeken megjelenő dráma. A képeknek terük van, és nem csupán a témát mutatják be és meg, hanem a környezetet és a helyzetet is. Ha nem a háború borzalmainak ábrázolnák, akkor is remekbe szabott fotográfiák volnának. A *Kissé elmosódva* 127. oldalán bemutatott fényképen egy Rómától nem messze elesett német katona holttestét látjuk, de nem csupán a holttestet (mellesleg hosszú árnyékot vető napsütésben), de a vízpartot, háttérben szögesdrót akadályokat, házakat. A helyzetet, a teret, a fényt, a pillanatot. A 33. oldalon látható kép pedig, ha nem tudnánk, hogy háborús időben készült, egy bármikori, rendkívüli és megfejthetetlen, elesett pillanat is lehetne: egy kisfiú egy rácsról fejjel lefelé lógva valami csinál, miközben egy férfi, szájában cigarettával, tréfásan felemeli te-

Polgári védelmi munkára önként jelentkezett diák a Japán által lebombázott Kantonban. 1938. július-augusztus

nyerét. Viszonyrendszerek egy hihetetlenül tehetséges fotós életéből.

Capa ráadásul a fényképi kommunikációnak olyan periódusában fényképezett, amit a képes magazinok csúcs-korszakának nevezhetünk, és ami eltartott egészen az ötvenes évekig, sőt egy kicsit tovább is. A tévét ugyan már felfedezték, ám az még nem terjedt el, és a fényképezésnek a maihoz képest elképesztően kiemelt szerep jutott. Ekkor jelenik meg a Life és a Look magazin, és az emberiség ezeken a csatornákon keresztül tájékozódik a világ eseményeiről. Nem véletlen, hogy Capa a második világháború után majd ebben a fénykép-világban alapítja meg a földkerekség máig legjelentősebb fotóügynökségét, a Magnumot. Abban az akkor még alapvetően fekete-fehér technikával dolgozó fényképészeti riporter-világban, amelyben csak úgy hemzsegetnek majd az elképesztő tehetségek.

Robert Capa Budapesten született 1913-ban Friedmann Endre néven, zsidó családban. A Madách Imre Gimnázium elvégzése után, sok későbbi magyar művészhez és fényképészhez hasonlóan – említsük itt most csak a szintén fotós André Kertészt vagy Moholy-Nagy Lászlót – külföldön kereste a jövőt a mérhetetlenül provinciális Magyarország helyett. 1931-1933 között újságírást tanult a Hochschule für Politik Berlinben, majd Párizsba ment. Itt találkozott Gerda Taroval. A legenda szerint a Capa nevet Gerda találta ki. Egy André Friedmann nevű ifjú senki képeit nem nagyon akarták volna közölni a képeslapok, ám a „rendkívül híres” Robert Capa nevű „amerikai” riporter fotóiért százötven dollárt is hajlandók voltak fizetni. A trükk bevált, és Capa Gerdával Spanyolországba utazott a polgárháborút fényképezni. Huszonhárom éves volt, amikor rendkívüli karrierje kezdetét vette. Itt, Spanyolországban készült Capa másik világhírű képe, a *Milicista halála*, amelyen azt látjuk, hogy kezében puskát tartó katoná holtan rogy össze. Erről a fotóról a mai napig folyik a vita, hogy megrendezett jelenetet ábrázol-e, avagy elkapott pillanatot. A vita túl szövevényes ahhoz, hogy itt akár csak kicsit is belemenjünk ismertetésébe, ám a kép ugyanolyan emblemikus alkotássá vált az idők folyamán, mint a fent taglalt D-

day sorozat. A kép alapján az angol Picture Post magazin Capát a világ legjobb háborús fotósának kiáltotta ki („The Greatest War Photographer in the World”). Gerda ellenben Spanyolországban egy ütközetben meghalt, és Capát mélyen megrázta menyasszonyának halála. Soha nem is házasodott meg.

A második világháború kitörése New Yorkban találta Capát, aki a terjeszkedő európai fasizmus elől keresett menedéket az Egyesült Államokban. A Life magazin megbízásából ezerötven dollár honorárium-előleggel a zsebében visszautazott Európába, ahol ő volt az egyetlen „ellenséges” fotós, akit az amerikai hadsereg fényképezni hagyott. Az utókor szerencséjére. Ekkor készültek

Fiatalkínai nők katonai kiképzésén. Hankou, 1938. március

Capa képei a partraszállásról, de ott volt Nápoly bombázásánál és az észak-afrikai hadmozdulatoknál is. Mindenhol.

A háború után (is) sokat utazott, 1947-ben a Szovjetunióban járt John Steinbeck társaságában, 1948-ban Budapesten tartózkodott, ugyanebben az évben fényképezett Izraelben is, és ebben a korszakban, 1947-ben alakította meg a már említett Magnumot David “Chim” Seymour, William Vandivert, Henri Cartier-Bresson, and George Rodger fotósokkal együtt. Az ügynökség az alapításkor elfogyasztott dupla méretű pezsgőről kapta nevét, nyilván nem véletlenül, hiszen nem csupán a palack volt ha-

talmas, hanem az alapítók tehetsége is. A Magnum ma is a világ legelismertebb és legnagyobb összegű fotós kollektívája, ahová bekerülni csak rendkívül bonyolult, három lépcsős módon lehet.

Capa ugyan megesküdött, hogy több háborút nem fog fényképezni, az 1950-es évek elején mégsem tudott ellenállni a kísértésnek, hogy Vietnámba utazzon, és a franciák által vívott háborúról tudósítson. 1954. május 25-én délután 2 óra 55 perckor itt érte a halál. Kiszállt a dzsibpól, hogy a mezőről fényképezze az előrenyomulást, és taposóaknára lépett. 41 éves volt.

A robbanás előtt készített utolsó képe is szerepel most aköz a majdnem 1000 kópia közt, amelyet a magyar állam vá-

sárolt meg a közelmúltban. A gyűjteményt a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fotótárában helyezik el, július 2-án nagy kiállítás nyílik belőle a Ludwig Múzeumban, egy vándorkiállítás pedig Magyarországon több nagyvárosát is bejárja majd. A világ legjobb háborús fotósának válogatott képei most hazatértek, és immár nem csak albumokból ismerhetjük őket.

„...a haditudósítónak több pia, több csaj, több fizetés és nagyobb szabadság jut, mint a katonáknak, és ezért a játék bizonyos szakaszában jogában áll megválasztania a tartózkodási helyét” – írja a *Kissé elmosódva* 144. oldalán. Amikor meghalt, egy fél termosz konyakot, meg néhány jó öltönyt hagyott maga után. Meg persze a képeit, tudósításait azokról a rémisztő világokról, amelyet csakis ő látott olyan közle-

Modern zsidó költők X.

KADYA MOLODOVSKY

Szék, ágyam fejénél

*Derengés. Kétség ereszkedik alá.
De ágyamat meg nem ismerem.
Jó testvéreim valamelyikénél
hajtottam tán álomra fejem.*

*Szék áll ágyam fejénél.
Kulbak* verseskötete. Egy lámpa.
Csepeg egyik csepp a másik után,
méreg és mosoly egy imakönyv lapjára.*

*Egy pillanatra elszenderedem.
Repülök valahova. Világom oly könnyed.
Még nem nehezedett rám a fedél,
csak fenyegetőn láncok kötöznek.*

*Idegen ágy. Szemben ismeretlen fal.
Fény gyúl egy ablakban, majd kialszik.
Középkorú ember keres ott
ajtót, esőkabátot és kalucsnit.*

*Minden elúszik. Elúszik még
a hitem is, mi erős volt, mint az ég.
Homokként hullik szét az ima dallama,
mintha lapáttal gyerekek vernék szét.*

*Vásár indul útnak.
Széttört üvegek, sapkák, sötét idő az utója,
elgyengült, poros utak
tolvaj rombolástól meghajolva.*

*Felhők húzódnak a kékségre,
szélben, szárazságban tündöklő vágyban.
Pirkadatkor egy zsidó vánszorog Briszkbe,
utolsó pillér tölgyből, nehézkes jártában.*

*Eltakar egy lyukat, és kiakaszt egy táblát:
„Cipőfűzők, fésűk, gyufák és sok más apróság”.
Játszd, harmónikás, még és még –
ugyanazt az egy melódiát.*

*Minden elúszik. Szépség és fehér ruhák.
Vörös és zöld fény vakít.
Körtánc indul a fejem körül,
s bár szűrös és kemény, áttöri a kint.*

* Mojse Kulbak orosz-szovjet jiddis költő (1896-1940)

Ulickaja örök vándorai

A most zárult budapesti Könyvfesztivál díszvendége, Ljudmila Ulickaja számos könyvében érinti a zsidó identitás témáját. Művei többségének magyar fordítóját kértük meg, mutassa be az író életművét.

2001-ben az orosz irodalmi sajtóban az egyik leggyakrabban előforduló név Ljudmila Ulickajáé volt. Az előző évben jelent meg a *Kukockij esetei* cí-

mű regénye – az első „nagyregénye” –, amelyet a szakma 2001-ben orosz Booker-díjjal jutalmazott. Ulickaja addigra már meglehetősen népszerűségnek örvendhetett mind Oroszországban, mind külföldön: a *Szonyecska*, a *Médea és gyermekei* valamint kisebb elbeszélései széles olvasótáborra tettek szert, tucatnyi nyelvre lefordították és irodalmi elismerésekben részesítették őket.

Nálunk némi késéssel, 2003-ban indult el Ulickaja írásainak kiadása, igaz, akkor néhány hónapos eltéréssel mindjárt két munkája is megjelent: a

Médea és gyermekei a Magvetőnél, a *Kukockij esetei* az Európnál. A némi-kepp óvatoskodó hazai könyvkiadás – ki tudja, milyen piaci siker vagy bukás várható egy orosz író műveitől? – aztán mindent „pótolt” az Ulickaja-kiadásban, a Magvető évről-évre megjelentette egy-egy kötetét, úgyhogy mára – az elbeszéléskötetek kivételével – minden jelentősebb írása magyarul is hozzáférhetővé vált, sőt, könyvei időközben újabb kiadást is megértek. Nem akármilyen sikertörténet ez öt-hat év alatt Magyarországon egy orosz író esetében!

Ulickaja népszerűségének titkát kutatva mind az oroszországi, mind a magyarországi kritika az elismerések mellett többféle elmarasztalást is megfogalmazott. A bírálatokban látenszen szinte kivétel nélkül ott van valamiféle ál-irodalmi gyanakvás: nem lehet igazán „művés” munka az, ami a szélesebb olvasóközönség érdeklődésére

Kegyelmes Isten

Kegyelmes Isten,
válassz ki egy másik népet,
egyelőre.
Belefáradtunk a halálba és a holtakba,
nincs több imánk,
válassz ki egy másik népet,
egyelőre,
népünknek nincs több vére,
hogy áldozatok legyünk.
Házunk sivataggá lett.
Kevés a föld a sírjainknak,
nincs több gyászdalunk,
nincs több sirató
a régi könyvekben.

Kegyelmes Isten,
egy másik országot szentelj meg,
egy másik hegyet.
Minden földet s az összes követ
befedtük már hamuval és szentséggel.
Öregekkel
és fiatalokkal
és csecsemőkkel fizettünk
minden egyes betűjéért tízparancsolatodnak.

Kegyelmes Isten,
húzd fel tüzes szemöldököd,
nézd meg a világ többi népét –
add nekik a próféciákat és a félelmes napokat.

Minden nyelven a te szavad mormolják –
tanítsd meg nekik a jótetteket,
a próbatételeket.

Kegyelmes Isten,
adj nekünk egyszerű ruhákat,
mint a bárányokat őrző pásztoroké,
a kalapács mellett álló kovácsoké,
a mosónőké, a mészárosoké,
vagy még egyszerűbbeké.
És még egy jót tégy velünk,
kegyelmes Isten –
vedd vissza tőlünk a tudás szent glóriáját.

1945

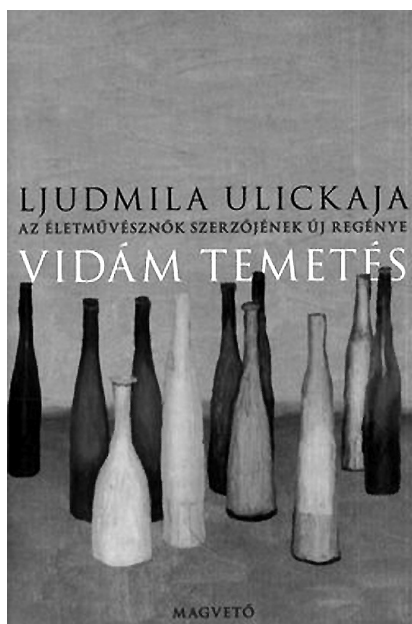
Szántó T. Gábor fordításai

Kadya Molodovsky 1894-ben született a Fehér-Oroszországi Kartuszkájában. Első versei Kijevben jelentek meg 1920-ban az *Eygnis* című kiadványban, és rövid ideig ennek szerzőgárdájához tartozott a fiatal költő. 1922-ben Varsóba költözött, ahol egy szekuláris jiddis iskolában tanított 1935-ig, amikor Amerikába emigrált. Gyermekverseket és történeteket írt, s ennek nyitott, naiv hangvételt olykor többi írásában is alkalmazta. Modern vallomások lírát művelt, különösen női témákban, de erősen kötődött a zsidó népelethez is. A második világháborús élmények, s később Izrael születése is témájaként szolgált. New Yorkban a *Svive* című irodalmi lapot szerkesztette a háború idején, mely a '60-as években újraéledt. 1975-ben halt meg.

is számot tarthat. A kritikák jó része – ilyen-olyan formában – végső soron a „populáris” versus „magas” irodalom törésvonal mentén fogalmazódik meg – mintha csak bárkinek is birtokában lenne valamilyen hiteles mérce annak mérésére, hol végződik az egyik, és hol kezdődik a másik.

Abban nagyjából mindenki egyetért, hogy Ulickaja prózájának erényei a hihetetlen mesélőkészségben és történetbonyolításban, a hétköznapi emberek és életformájuk precíz ábrázolásában, a nüanszok érzékeltetésében mutatkoznak meg. Nevezték az írónőt „kisrealistának”, a hősei iránti érzékenység okán pedig „neoszentimentalistának”. Felfedezték írásaiban a nyílt és rejtett irodalmi utalásokat – mégis csak egy nagy kultúra hagyományába, a XIX-XX. századi klasszikus orosz irodalom kontextusába írdtak bele a művei. Nem véletlenül állította egyik interjújában, hogy „ami nem az em-

berről szól, az engem nem érdekel”. Csehov óta kevés olyan szerzője volt az orosz irodalomnak, aki ennyiféle emberi sorsról tudott volna mesélni,

sokszor néhány bekezdésben csupán, de úgy, hogy a figura mégsem lesz „papírizú”, teljes valójában mutatkozik meg az olvasó előtt. A történetek egymásba gabalyodnak, újra és újra megszakítják egymást, töredezetté válnak, megszűnik a linearitásuk – egyszóval (nagyon is posztmodernül) a „nagy elbeszélés” megalkotásának lehetetlenségéről vallanak. Teszi Ulickaja mindezt úgy, hogy miközben fenntartja a hagyományos, mindentudó elbeszélőre építő narráció látszatát, gyakori nézőpontváltásokkal (legjellegzetesebben pl. az *Életművésznőkben* és utolsó nagyregényében, a *Daniel Stein, tolmácsban*), vagy éppen az elbeszélőhöz viszonyulás finom, távolságtartó szerzői ironiájával (legjellegzetesebben talán az *Odaadó hivatetvek*, *Surikban*) bizonytalanná teszi, hogy az elmondott történetek értelmezhetők-e példázatszerűen, kizárja az egyértelmű erkölcsi ítéletet, két-

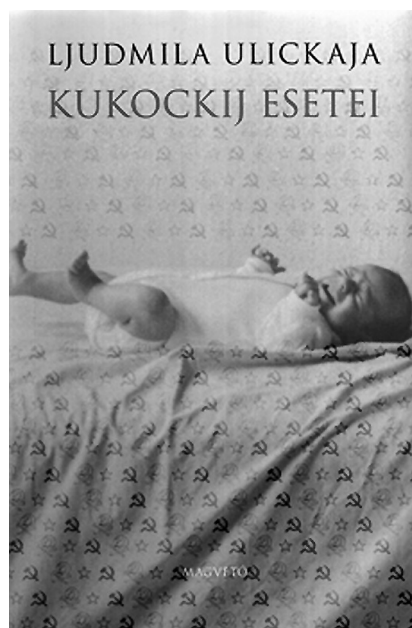
ségessé teszi a szentimentalizmusba hajló együttérzést. Mindezek együttvéve az „életszagú” Ulickaja-történeteket nagyon is megszerkesztette, hangsúlyozottan irodalmivá, fikcionálttá teszik. Az író efféle szándékát, tudatosságát leginkább a *Daniel Stein, tolmács* mutatja, amelyben a regényhős nyíltan vállalt prototípusának élettörténete helyett fiktív életrajzot, a fellelt valós dokumentumok helyett a szerző által létrehozott, valódinak érzékeltetett áldokumentumokat kapunk.

Ulickaja írásainak van egy jellegzetes motívuma, amelyre a hazai kritika mindez ideig viszonylag kevés figyelmet fordított, és amely a *Daniel Stein, tolmács* ismeretében, mintegy „visszafelé”, egyre világosabban kirajzolódik. Központi hősei is, meg a néhány mondatban megalkotott szereplői közül is sokan csupa kirekesztett vagy kívül rekedt figurák, minden szövevényes kapcsolatuk ellenére is bizonyos értelemben magányosak. Kereső-kutató örök vándorok, akik magánéletükben, tudói vagy művészi pályájukon, erkölcsi meggyőződésükkel, nemzeti vagy vallási hovatartozásukkal nem felelnek meg az elvárásoknak, nem állnak be a sorba. Ulickajának az efféle hősformálásban persze szintén van hová visszanyúlnia: az orosz kultúra is, az orosz irodalmi művek is tele vannak ilyesféle örök vándorokkal.

A *Szonyecska*ban a hősnő (antihősnő) kívül reked az életben, mert hangsúlyozottan a regények világában él; a *Médeában* minden szereplő önmagát keresi és kívül reked a normálisnak vélt életben, mert a boldogság elérésére tett kísérletek közben belevesznek bonyolult magánéleti ügyeikbe; a *Vidám temetés*ben csupa otthont és hazát kereső figurákkal találkozunk az orosz emigránsoktól kezdve a New Yorkban oroszul tanuló olasz nőn keresztül a dél-amerikai muzikusokig; az *Életművésznők*ben az igazságot a hazugságban kereső, a hazugságba menekülő nőalakok sora szerepel; a *Kukockij*ben a címszereplő kívül kerül a szervezett tudományos életben, mert az abortusz elfogadtatására irányuló törekvésével nyilvánvalóan szembe megy a hivatalos álláspontnak; a *Surik*

címszereplője önmagát kereső senkivé válik, mert életét felőrölte a nőknek való megfelelni akarás; a *Daniel Stein*ben egyetlen figura sincs, aki a mű során otthonra lelne...

Az identitáskeresés bemutatásának egyik eszköze az Ulickaja-művekben a nemzeti hovatartozás boncolgatása. Ebből a szempontból érdekes volt már a *Médea* néhány mozzanata (a görög Szinopli család története, illetve a krími tatárok sorsának felvillantása) is, a *Vidám temetés*ben azonban elemi erővel teszi fel ezt a kérdést a szerző. Mit jelent orosznak (lengyelnek, olasznak, latin-amerikai indiánnak, zsidónak) lenni a nemzetállam határain túl, idegen közegben. Mert egyfelől nyilvánvaló, hogy az emigrációt követően „az idő múltával a testük összetétele is megváltozott: az Újvilág vize, az Újvilág új molekulái alkották vérüket és izmukat, kiszorítottak min-

den egykorit, amottanit”. Másfelől pedig „egyikük sem feltételezte, hogy mindaz, ami most abban a távoli, hajdani, az életükből kitörölt országban – hogy pusztulna el örökre! – zajlott, ilyen fájdalmasan fog visszhangozni a lelkükben”. Vagy milyen nemzeti identitást tulajdoníthatunk az *Odaadó hívetek*, *Surik* orosz zsidó származású hősnőjének, Liljának, aki a könyv utolsó lapjain új hazájából, Izraelből Moszkvát át Japánba repül? Mit jelent a nemzeti hovatartozás Daniel Stein számára, aki lengyel-zsidó csa-

ládból származik, a háború alatt lengyel-németnek adja ki magát, aztán Izraelbe települ, hogy ott katolikus papként működjön? E példákból – gondolom – jól látszik, hogy a nemzeti hovatartozás meghatározása egyfelől nagyon is kétséges vállalkozás, másfelől pedig hogy a személyiség identitásának kialakításában, önmagában véve, nem elégséges tényező.

Vannak aztán Ulickajának olyan szereplői, akik az önazonosságot a művészi tevékenységben igyekeznek megtalálni. Egyesek valamely hétköznapi foglalatosságban, mint az itt közölt novella főhőse a papírhajtogatásban, vagy a *Médea* Butonovja a cirkuszi akrobatamutatványokban. Vele kapcsolatban hangzik el éppen a narrátortól az a figyelemreméltó megjegyzés, amely nemcsak az önmagára találás, hanem egyúttal a körülményektől való függetlenség kérdését is felveti: „Ő maga nem tudta volna ezt szabatosan végiggondolni, de mélyen értette, hogy a mesterség csúcán, a szakma abszolút birtoklásának terében a függetlenség hajszálvékony zónája húzódik”. Mások a valódi alkotótevékenységben vélnek fellelni az önazonosságot és a függetlenséget: Robert Viktorovics (*Szonyecska*) a festészetben, Alik (*Vidám temetés*) szintén a festészetben és az életalkotásban (pontosabban a „halálalkotásban”), Szergej (*Kukockij esetei*) a szaxofonjátékban.

Ugyanakkor az Ulickaja-hősök pontosan tudják, hogy valódi énjük megtalálása csak úgy lehetséges, ha életüket valamely magasabb szempontnak vetik alá, ha tetteiket nem az evilági élet, hanem valamely metafizikai vagy transzcendens világ mércéjével mérik. Pavel Kukockij a tudományos meggyőződésére alapozott magasabb erkölcsiség nevében cselekedett, felesége, Jelena valami furcsa metafizikai konstrukciót (magánmitológiát) alkotott magának, Médea élete a görög „névrokonával” párhuzamba állítva nyer mitológiai távlatot. Nyilvánvaló azonban, hogy ezeket a problémákat feszegetve Ulickaja nem kerülheti meg a vallásosság, illetve a felekezeti hovatartozás kérdését sem. Szonyecska, miközben elfogadja sorsát, egyre gyakrabban gondol származására, val-

lástalan életében a zsidó közösséghez való tartozására. Az *Odaadó hívetek*, *Surikban* a litván Domenik atya Vale-rija halotti búcsúztatásán magától értetődő természetességgel hozza közel a címszereplőhöz a transzcendenst. A magát ateistának valló Alik haldoklása, elsovadása közben szintén kapcsolatba kerül a transzcendenciával, még ha meglehetősen komikus, már-már groteszknek mondható formában is: a mindenben kételkedő, zsidó származású és pravoszláv feleséggel bíró Alik kimódolja, hogy egy és ugyanazon estén vallási vitát folytasson előbb egy pópával, majd egy rabbival – mindezt a szomszéd szobában zajló tivornya és az utcáról felszűrődő indián zene hangjai kíséretében. Bármilyen frivol is a hangvétel, bármennyire deszakralizált is a helyzet, a pópa és a rabbi felekezetektől független transzcendenciára törekvése érvényesülni látszik. Ez a felekezetek feletti-ség, pontosabban a zsidó és keresztény egyesülése mutatkozik meg Daniel Stein alakjában. Daniel Stein zsidó származású, de mivel katolizált, Izraelbe költözését nem a származásának, hanem annak köszönheti, hogy a háború alatt, a Gestapo tolmácsaként, kimentett háromszáz halálra szánt embert egy zsidó gettóból. Haifában karmelita papként ivritül tart istentiszteleteket, mégpedig úgy, hogy közben nem fogadja el a keresztény egyházak egyik dogmáját, a szentháromságtant. Mi ez, gondolhatnánk, ha nem a teljes identitászavar? Daniel Stein azonban olyan egyházközösséget működtet, amelybe befogad katolikus zsidókat, katolikus arabokat, remeteéletre vágyó, szinte minden felekezetben csatlódott „Isten rabját”, narkós hippiket. Stein, aki maga is „vándor”, életét a fizikai és szellemi értelemben egyaránt kiközösítettek, kitaszítottak, honatlanok gyámolításának áldozza.

„Annyiszor kaptam ajándékba az életemet, hogy már nem is volt az enyém” – vallja Stein, akinek alakjában, az általa vezetett egyházközösségben megvalósulni látszik az a vízió, amelyet az orosz vallásfilozófia nagy, szintézisre törekvő vándora, Vlagyimir Szolovjov álmodott meg a XIX. század végén.

Goretity József

LJUDMILA ULICKAJA

Papírgyőzelem

Fotó: Basso Canarasa

A mikor a nap elolvastotta a fekete, kásás havat, és a sáros hóléből előtűnedezték az emberi élet egész télen át felgyülemlett hulladécai – ócska rongyok, csontok, üvegcserepek –, és a levegőt bűzáradat öntötte el, amelyben a legerősebb a tavaszi föld nedves, édeskés szaga volt, megjelent az udvaron Genya Pirapljotcsikov. A neve olyan idétlenül fródott, hogy attól kezdve, hogy megtanult olvasni, úgy fogta fel, mint valami sértést.

Ráadásul születésétől fogva nem volt rendben valami a lábával, és furcsán, szinte ugrándozva járt.

Ráadásul mindig el volt dugulva az orra, és a száján át vett levegőt. Az ajka kiszáradt, gyakran meg kellett nyalodnia.

Ráadásul apja sem volt. Apja persze nem volt a többi gyerek felének sem. Velük ellentétben azonban Genya nem mondhatta, hogy az apja odaveszett a háborúban: neki egyáltalán nem volt apja. Mindez együttvéve Genyát boldogtalanná tette.

Épphogy csak fölépülve szokásos kora tavaszi betegségéből, Genya tehát kijött az udvarra, gyapjú sísapkában, alákötött kendőben és nyaka köré tekert hosszú, zöld sálban.

A napon hihetetlenül meleg volt, a kislányok leeresztették harisnyájukat, és vastag hurkákat csavartak belőle a bokájuk köré. Az öregasszony a hetes lakásból unokája segítségével kicipelt egy széket az ablak alá, és oldalra billentve a fejét, kiült a napra.

A levegő is, a föld is duzzadó és túlárado volt, különösen a kopasz fák, amelyek percről percre várták, hogy aprólevelű, ujjongó lombot fakasszanak.

Genya állt az udvar közepén, és ámulva hallgatta az égi csacsogást, egy kövér macska pedig, óvatosan lépkedve a nedves földön, keresztülvágott az udvaron.

Az első földgombóc éppen középre, a macska és a fiú közé csapódott be. A macska, hátát felgömbítve, hátrahőkölt. Genya összerándult: sűrű sárral fröcskölődött be az arca. A második gombóc hátba találta, a harmadikat pedig már nem várta be: ugrándozó járásával a lakásajtajuk felé iramodott. Háta mögött, mint valami süvöltő kopja, felhangzott a gúnyvers:

– Genyka sánta, csupa nátha!

Hátrapillantott: Kolka Kljukvin dobálózott, a kislányok csúfolóztak, mögöttük pedig ott állt az, akinek a kedvéért mindezt oly igyekezettel tették: mindazoknak az ellensége, akik nem voltak a csicskásai – a ravasz és rettenthetetlen Zsenyika Ajtir.

Genya a lakásajtajukhoz rohant – a lépcsőn már jött lefelé a nagyanyja, egy aprócska öregasszony, szürkésbarna kalapban, örökzöld és örök kék virágocskákkal a füle fölött. A Miuszskij parkba indultak sétálni. A nagymama vállára, borostyánszemét villogtatva dőglött, kopott rókaprém simult.

... Este, amikor Genya már horkolva az igazak álmát aludta a zöld válaszfal mögött, az anyja és a nagyanyja még sokáig üldögéltek az asztalnál.

– De hát miért? Miért piszkálják állandóan? – kérdezte végül keserűen sutogva a nagyanyja.

– Azt hiszem, meg kellene hívni őket

Genya születésnapjára – válaszolta az anyja.

– Neked elment az eszed – ijedt meg a nagymama –, ezek nem gyerekek, hanem banditák.

– Nem látok más megoldást – felelte komoran az anyja. – Sütnünk kell pirogot, meg kell vendégelnünk őket, egyáltalán, rendezni kell egy gyerekzsúrt.

– De hát ezek banditák, tolvajok. Az egész házat széthordják – ellenkezett a nagymama.

– Van mit ellopni tőled? – kérdezte hűvösen az anyja.

Az öregasszony hallgatott.

– Senkinek se kell a kivénhedt cipőd.

– Most hogy jön ide a cipő? – sóhajtott fel szomorúan a nagymama. – Csak sajnálom a gyereket.

Eltelt két hét. Beköszöntött a nyugodt, kellemes tavaszi idő. Felszáradt a sár. Éles-hegyes fűszálak nőtték be a piszkos udvart, és a ház népe, akárhogy is igyekezett, nem tudta újra teleszemetelni, az udvar tiszta és zöld maradt.

A gyerekek reggeltől estig métáztak. A kerítést krétával meg szénnel rajzolt nyilak lepték el: a „rablók”, amint a „pandúrok” elől menekültek, hagyták maguk után ezeket a nyomokat.

Genya már harmadik hete, hogy újra iskolába járt. Az anyja meg a nagymama össze-összepillantgattak. A nagymama, aki babonás volt, hátraköpött a válla fölé: félt, nehogy elkiabálják – a betegségek közötti időszakok általában nem tartottak tovább egy hétnél.

A nagymama elkísérte unokáját az iskolába, órák után megvárta az előcsarnokban, bebugyolálta a zöld sállal, és kézen fogva hazavezette.

A születésnap előtti napon Genyának azt mondta az anyja, hogy igazi ünnepet rendez neki.

– Hívj el az osztályból meg az udvarról, akit csak akarsz – ajánlotta neki.

– Senkit se akarok elhívni. Nem kell, anyja – kérlete az anyját Genya.

– De kell – válaszolta tömören az anyja, és abból, ahogyan megrebbent a szemöldöke, Genya megértette, hogy nem tud kibújni alóla.

Este az anyja kiment az udvarra, és ő maga hívta meg másnapra a gyerekeket. Szép sorjában, válogatás nélkül mindenkit meghívott, de Ajtirhoz külön is odafordult:

– Zsenya, gyere el te is.

A fiú olyan hűvös és felnőttes pillantást vetett rá, hogy az asszony zavarba jött.

– Miért is ne? Elmegyek – felelte nyugodtan Ajtir.

Az asszony pedig elindult, hogy bekeverje a tésztát.

Genya szomorúan vette szemügyre a szobát. Leginkább a csillogó fekete zongora nyugtalanította – ilyesmi valószínűleg nincs egyik gyereknél se. A könyvszekrényt, a polcon heverő kottákat még csak-csak megbocsátják. De Beethovent, Beethovennek ezt a szörnyűséges maszkját! Valaki kajánul nyilván meg fogja kérdezni: „Ez a nagyapád? Vagy az apád?”

Genya megkérte a nagymamát, vegyék le onnan ezt a maszkot. A nagymama elcsodálkozott:

– Mi bajod lett vele hirtelen? Ez anyád tanárnőjének ajándéka... – És a nagymama újra mesélni kezdte azt az unalomig ismert történetet, hogy milyen tehetséges zongorista az anyja, és ha nem lett volna a háború, elvégezte volna a konzervatóriumot...

Négy óraker a szétnyitott asztalon ott állt egy hatalmas leveses tál, benne apróra vágott zöldségsaláta, pirított kenyér heringgel meg rizses fánk.

Genya az ablakpárkányon ült, háttal az asztalnak, és igyekezett nem gondolni arra, hogy házukba mindjárt be fognak rontani zajos, vidám és megbékíthetetlen ellenségei... Úgy tetszett, teljesen belemerült kedvenc szórakozásába: újságpapírból vitorlás hajót hajtogatott.

Nagy mestere volt ennek a papírhajtogatásnak. Genya sok-sok napot töltött életéből az ágyban. Az őszi hurutokat, téli torokgyulladásokat és tavaszi megfázásokat türelemmel viselte, miközben hajtogatta a sarkait és simíttatta a hajtsait a papírlapoknak, dereka alatt pedig ott lapult egy kékeszürke könyv, nyomott zsiráfal a fedelén. *Vidám óra* volt a címe, és egy bölcs, egy varázsló, egy kiváló ember, bizonyos M. Gersenzon írta. Nem volt valami jeles tanító, Genya viszont jeles tanítványnak bizonyult: hihetetlenül tehetségesnek mutatkozott ebben a papírhajtogatásban, és sok olyasfélét talált ki benne, amiről Gersenzon még csak nem is álmodott...

Genya forgatta kezében a befejezetlen hajót, és rettegve várta a vendégek érkezését. Pontban négykor, csapatostul

érkeztek. A hófehér bőrű lányok, a két nővér, akik a legfiatalabbak voltak közöttük, hoztak neki egy nagy csokor sárga pitypangot. A többiek nem hoztak ajándékot.

Illedelmesen leültek az asztalhoz, az anyja mindegyikük poharába házi készítésű meggyszörpöt töltött, amiben barna meggyszemek úszkáltak, és azt mondta:

– Igyunk Genya egészségére: ma van a születésnapja.

Mindannyian megfogták a poharukat, koccintottak, az anyja pedig előhúzta a forgó zongoraszéket, és játszani kezdte a *Török indulót*. A két lánytestvér elbűvölten nézte a billentyűkön futkározó kezét. A kisebbik ijedt arcot vágott, úgy látszott, mindjárt elsírja magát.

A rendíthetetlen Ajtir ette a zöldségsalátát meg a rizses fánkot, a nagymama pedig úgy sürgölődött a gyerekek körül, mint ahogyan általában Genyecskakörül szokott.

Az anyja most Schubert-dalokat játszott. Hihetetlen kép volt ez: vagy tizenkét rosszul öltözött, de kimosakodott és megfésülködött gyerek, aki teljes hallgatásba burkolózva ette, amivel megkínálták, meg egy sovány asszony, aki könnyed futamokat csalogatott elő a billentyűkből.

Az ünnepeltnek izzadt a tenyere, és a tányérjába mélyesztette a szemét. A zene véget ért, kiröppent a nyitott ablakon, csak néhány basszushang tartózkodott még a mennyezet alatt, de némi késlekedés után ezek is a többi után eredtek.

– Genyecska – szólalt meg hirtelen édeskés hangon a nagymama –, esetleg te is játszol egy kicsit?

Az anyja ijedt pillantást vetett a nagymamára. Genya szíve majdhogyan nem állt: a többiek utálják ostoba nevéért, ugrándozó járásáért, hosszú sáljáért, a nagymamájáért, aki sétálni viszi. Még hogy előttük zongorázni!

Az anyja észrevette elsápadó arcát, kitalálta, miért, és megmentette:

– Majd máskor. Genya majd legközelebb fog játszani.

A talpraesett Bobrova Valka hitetlenkedve, de szinte elragadtatva kérdezte:

– Miért, tud?

... Az anyja behozta az édes pirogot. Teát töltöttek a csészékbe. Egy kerek cukorkatartóban mindenféle cukorkák

kínálták magukat: töltöttek, karamellák, papírba csomagoltak. Kolka lelkifurdalás nélkül falta őket, és néhányat még a zsebébe is csúsztatott. A két lánytestvér töltöttet szopogatott, és már előre latolgatta, milyet vegyen majd még. Bobrova Valka csontos térdén simíttgatta az ezüstpapírt, Ajtir a legszégyentelenebbül kémlelte körbe a szobát. Egyre csak kutatott-matatott a szemével, végül a maszkra mutatva megkérdezte:

– Muszja néni! Az meg ott kicsoda? Puskin?

Az anya elmosolyodott, és kedvesen azt válaszolta:

– Ez Beethoven, Zsenya. Volt egy ilyen német zeneszerző. Süket volt, de azért gyönyörű zenét komponált.

– Német? – kérdezett vissza éberen Ajtir. Az anya azonban igyekezett minél hamarabb elterelni Beethovenról a gyanút:

– Már réges-régen meghalt. Több mint száz évvel ezelőtt. Jóval a fasizmus előtt.

A nagymama már szóra nyitotta a száját, hogy elmesélje, hogy ezt a maszkot a tanárnője adta Muszja néninnek, de az anya szigorúan ránézett a nagymamára, aki erre becsukta a száját.

– Akarjátok, hogy játsszak nektek Beethovent? – kérdezte az anya.

– Játsszon csak – egyezett bele Ajtir, és az anya újra előhúzta a zongoraszéket, tekert rajta párat, és játszani kezdte Genya kedvenc dalát a mormotáról, akit valamiért mindig megsajnál.

Mindannyian csendben, minden türelmetlenség nélkül ültek, habár a cukorka már elfogyott. Az a szörnyű feszültség, amelyet Genya egész idő alatt érzett, most elmúlt róla, és először villant fel benne valami büszkeségféle: az ő édesanyja játszik Beethovent, és senki sem nevet, hanem mindannyian hallgatják és nézik erős, billentyűkön futó kezét. Az anya befejezte a játékot.

– Na, elég a zenéből. Most játsszunk valamit. Mit szerettek játszani?

– Lehetne kártyázni – mondta az egy-szerű lélek Koljunya.

– Játsszunk zálogosdit – ajánlotta az anya.

Senki sem ismerte ezt a játékot. Ajtir a befejezetlen hajót forgatta az ablakpárkányon. Az anya elmagyarázta, hogyan kell játszani, de kiderült, hogy senkinek sincs záloga. Lilka, egy bo-

nyolult hajfonatú kislány ugyan mindig hordott magánál fésűt, de nem szánta rá magát, hogy odaadja – mi lesz, ha elveszik? Ajtir az asztalra tette a kis hajót, és azt mondta:

– Nekem ez lesz a zálogom.

Genya magához húzta a hajót, és néhány mozdulattal befejezte a művét.

– Genya, csinálj a lányoknak is zálogot – kérte az anyja, és újságot meg két vastag papírlapot tett az asztalra. Genya fogott egy lapot, egy pillanatig gondolkodott, és hosszában behajította...

A borotvált fiúfejek meg a tömött copfos lányfejek az asztal fölé hajoltak. Csónak... hajó... vitorlás hajó... pohár... sötartó... kenyérkosár... ing...

Alig fejezte be az utolsó mozdulatot, a kész tárgyat máris elragadta tőle a következő türelmetlen kéz.

– Nekem is, nekem is csinálj!

– Neked már csinált, te kapzsi! Most én jövök!

– Genyecska, nekem egy poharat, légy szíves!

– Nekem meg egy kis embert csinálj, Genya!

Már mindannyian megfedekeztek a zálogról. Genya gyors mozdulatokkal hajtogatott, lesimította az éleket, behajogatta a sarkokat. Ember... ing... kutya...

Nyújtogatták felé a kezüket, ő pedig

szétosztogatta közöttük ezeket a papír-csodákat, és mindannyian mosolyogtak, mindannyian megköszönték neki. Ő maga sem vette észre, egyszer csak kivette zsebéből a zsebkendőjét, megtörölte vele az orrát – de senki, még ő maga sem figyelt oda rá.

Ilyet eddig csak álmában érzett. Boldog volt. Nem érzett sem félelmet, sem ellenszenvet, sem ellenségeséget. Semmivel sem volt rosszabb a többiek-nél. Sőt mi több: lelkesedtek ezért a jelentéktelen képességéért, amelynek ő maga semmilyen jelentőséget sem tulajdonított. Mintha csak először látta volna meg az arcukat: nem voltak gonoszak. Egyáltalán nem voltak gonoszak...

Ajtir az ablakpárkányon a kezében forgatott egy újságlapot, szétbontotta a hajóját, és most megpróbálta újjahajtogatni, és amikor nem sikerült neki, odament Genyához, megérintette a vállát, és életében először szólítva meg a keresztnevén, megkérte:

– Genya, nézd csak, most hogy kell tovább?

Az anya mosogatott, mosolygott, és a mosogatóvízbe hullatta a könnyeit.

A boldog kisfiú pedig egyre csak osztogatta a papírfiguráit...

Goretity József fordítása

IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

Kedvezményes éves előfizetési díj 15 500 forint

Megrendelhető

a szerkesztőségben, telefon:

210-5149, fax: 303-9241

e-mail: es@es.hu

**SZERETNÉNK ÖNT IS
OLVASÓINK TÁBORÁBAN ÜDVÖZÖLNI.**

SZERZŐINK A TÉNYFELTÁRÓ ÚJSÁGÍRÁS,
A KORTÁRS IRODALOM, PUBLICISZTIKA
ÉS GRAFIKA ÉLVONALBELI KÉPVISELŐI.

PÉNTEKENKÉNT KERESSE A HÍRLAPÁRUSOKNÁL
VAGY FIZESSEN ELŐ AZ **ÉS**-RE!

Ohájon, az izraeli detektív

Batya Gur: Gyilkosság szombat reggel, Mágus Kiadó, Kaposvár, 2004.

Batya Gur (1947-2005), akit sokan az izraeli Agatha Christie-ként emlegetnek, noha számos nyelvre lefordították *Gyilkosság szombat reggel* c. regényét, Izraelen kívül nem örvend széleskörű ismertségnek. Krimisorozatának többi kötete és egyéb írásai viszonylag kevés nyelven olvashatóak, magyarul is csak a sorozat első, már említett köte-
te jelent meg

Gur nem csak szépíró, hanem irodalmár is: a Héber Egyetemen szerzett diplomát héber irodalomból és történelemből, az MA fokozatot pedig összehasonlító irodalomból. Néhány évig középiskolában tanított, majd az Egyesült Államokba költözött. Népszerű izraeli detektívregényeit viszonylag későn, 39 évesen kezdte el írni: példaképének a Philipe Marlowe-történetek íróját, Raymond Chandlert tartotta.

1992-ben jelent meg Michael Ohájon nyomozó eseteinek első kötete, a *Gyilkosság szombat reggel*, mely az olvasók körében sikert aratott, és megfilmesítésére is sor került. A második kötet 1994-es megjelenése után öt évre megszakadt a sorozat Batya Gur hosszú betegsége miatt, végül 1999-ben és 2004-ben megjelent az utolsó két kötet is. Gur publicistaként is alkotott, a Haaretznek írt irodalmi kritikákat és esszéket.

Federico Jiménez Losantos Batya Gurról írott nekrológiájában kiemeli, hogy az író detektívtörténetei nemcsak a rejtélyes bűnügyek felderítése, a fordulatos, feszültségteli

Batya Gur

történetek miatt érdekesek, hanem azért is, mert az író pontosan megrajzolja azt a társadalmi, földrajzi és politikai környezetet, melyben cselekménye játszódik. Az izraeli olvasók számára Gur szövegei különösen izgalmasnak tűnnek, mivel az író szívesen épít olyan pletykákat a történeteibe, melyek az országban széles körben ismertek, az ottani olvasók tehát a főhőshöz, Ohájonhoz hasonlóan szintén nyomozhatnak – csak ők éppenséggel azután, vajon most kiről is mintázta Gur egy-egy karakterét...

Losantos szerint azok, akik Agatha Christie-hez hasonlítják, valószínűleg nem ismerik Gur regényeit. A *Gyilkosság szombat reggel*t viszont azért is érdemes összevetni Christie Poirot-történeteivel, mert a Gur-regény több helyen ironikusan is megidézi azokat: olyan mondatokat olvashatunk, mint

hogy „csak nem tesznek már úgy, mint egy Agatha Christie-regényben, ahol senki sem hagyhatja el a szobát, míg nem ellenőrizték az alibijét.” Batya Gur regénye folyamatosan visszacsatolja magát a műfaji hagyományhoz, a klasszikus krimik sablonosságát, túlzásait ironikusan bemutatva azonban önmagát is a „megbízhatatlan” forrásokhoz köti – ezért akár paródiaként is olvasható. Michael Ohájon alakja élesen elüt Poirot-tól: egy átlagos figura, aki amatőr hibákat vét és rá van utalva a nyomozócsapatra, hajlamos a depresszióra, sokat idegeskedik; szeretője van, miközben volt felesége zsarolja a közös gyerekükkel. Tehetséges történészhallgatóként a rendőrségnél kell elhelyezkednie, hogy válása után fizetni tudja a gyerektartást. A nyomozói munka az urbanizált izraeli Poirot számára pénzkereseti megoldás, nem pedig a klasszikus értelemben vett elkötelezettség, szerelem.

Ohájon ebben a regényben egy pszichoanalitikus társaságban történt gyilkosság után nyomoz. Gur első férje pszichológus volt, jól ismerhette tehát a szakmabeli pletykákat, melyek alapján megrajzolhatta a *Gyilkosság szombat reggel* karaktereit. A sorozat következő részeiben (például a *Gyilkosság egy kibucban* c. kötetben) Ohájon szintén izolált közösségben elkövetett bűneseteket old meg, miközben az izraeli társadalom feszültségei mindvégig jelen vannak a történetek háttérében. Az izraeli irodalom egyik jelentős képviselőjét veszítette el Batya Gur halálakor, aki a klasszikus krimi realizmussal, fanyar humorral frissítette fel, és nem utolsósorban: izraeli környezetbe helyezte.

Varga Betti

OPTIRIS OPTIKA

TB vények beváltása
Kontaktlencse illesztés
Szemüvegkészítés a hét minden napján
Szemorvosi és computeres szemvizsgálat

ÁRKÁD - CAMPONA - EUROPARK - MAMMUT I. - WESTEND
www.optiris.hu

SZABAD ZSIDÓ TANHÁZ

Előadássorozat a Mázsike és a Szombat folyóirat szervezésében

Előadássorozat a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület és a Szombat folyóirat szervezésében. A Szabad Zsidó Tanház programjában a zsidóság kultúrájának, történelmének és vallásának alapkérdései mellett kiemelten szerepelnek korunk problémái, melyekre megpróbálunk a zsidóság kultúrájából merített, korszerű válaszokat adni.

| Pszichoanalízis: zsidó világnézet? |

[05.06. szerda, 18]
BORGOS ANNA
Nők a pszichoanalízisben

[05.20. szerda, 18]
ERŐS FERENC
A pszichoanalízis gyökerei, valamint az antiszemitizmus pszichoanalízise

[05.27. szerda, 18]
VAJDA JÚLIA
Gyógyítható-e a holokauszt traumája?

www.mazsike.hu
mazsike@gmail.com

Bálint Ház
Budapest VI. ker., Révay u. 16.
Belépődíj egy alkalomra 600 Ft.

EP The L.A. Pincus Fund for Jewish Education in the Diaspora
הקידון להנחלה בתפוצות ניש לא. פנקוס

Schiller

Autó Család

Úrrá lenni az elemeken. Amikor nincs más, csak a végtelen ég, a látóhatár és Ön. Az érzés, ahogyan kitarul a világ. Az autó régóta a szabadság szimbóluma. Máshoz nem fogható érzés - kézben tartani az irányítást a végtelen sztrádán, és megérkezni egy biztonságos helyre - amit úgy hívunk: otthon.

Schiller Opel
1138 Budapest, Váci út 113.
Tel.: 452-11-01
www.schilleropel.hu

Opel Újpest
1046 Budapest, Főti út 143.
Tel.: 2-72-72-72
www.schilleropel.hu
Karambolos Centrum
www.megjavitjuk.hu

Chevrolet Schiller
1138 Budapest, Váci út 113.
Tel.: 450-25-15
www.chevroletschiller.hu

SKODÁK PALOTÁJA
Volkswagen márkaszervíz
Palota Automobil
1154 Budapest, Szentmihályi út 142.
Tel.: 415-3000
www.palotaauto.hu

TOYOTA SUPER
1044 Budapest, Külső Váci út 20.
Tel.: 380-0-380
www.toyotasuper.hu

SCHILLER HASZNÁLTÁUTO
Tel.: 450-25-25
www.schiller.hu/hasznaltauto

Schiller Autó Család.
A vezetés korlátlan élménye.

Szim Salom

Progresszív Zsidó Hitközség

Isten nem kirekesztő.

Ajánlja adója 1%-át
egy modern zsidó közösségnek!
Szim Salom Progresszív Zsidó Hitközség:
1373
Szim Salom Egyesület:
18041174-1-42

**demokratikus működés
női egyenjogúság
megújuló hagyomány
befogadó közösség**

Bálint Ház

A JDC Magyarország és a Bálint Ház **2009** nyarán is szeretettel vár gyerekeket és fiatalokat Szarvasra.
I. turnus: június 28 – július 10. **II. turnus:** július 12–24. **III. turnus:** július 26 – augusztus 7.
IV. turnus: augusztus 9–21. **Információk:** 06-1-4130835 – Információk és online jelentkezés:
www.szarvastabor.hu Jelentkezni március 29-től lehet.

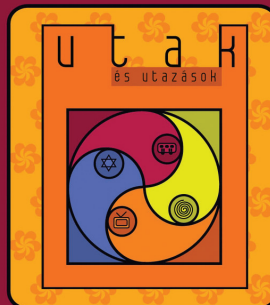
TEGNAPI ÚJSÁG

2009. május 13. szerda 19:00

2009. a Bálint Ház számára az **Utak, utazások** éve. Utazunk kívül és belül, térben és időben, négyféle programsorozatunkkal. A múltba visz a **Tegnap** a Bálint Házal és az Index-szel. Az Index Internetes hírportál Tegnap Újság című rovatának híreit kommentáljuk hangulatos helyen Csonka András moderátor vezényletével, falatozás közben. A legfontosabb, hogy itt mindenki lehetőséget kap, hogy jól elmondhassa a magáét! Hogy hol volt azon a napon, mit gondolt arról az eseményről akkor, mi a véleménye ugyanarról most...

MODERÁTOR: CSONKA ANDRÁS, HELYSZÍN: KÖLEVES ÉTTEREM (1075, KAZINCZY UTCA 35.)

A belépőjegy ára: 3500 Ft, amely tartalmazza a könnyű vacsorát is.

NYÁRI NAPKÖZIS TÁBOR

Idén is nyári napközis tábort szervez a Bálint Ház.

Június 22-től augusztus 14-ig összesen nyolc turnusba várjuk a vakációzó 6-12 éveseket. (Ezekbe természetesen külön is lehet jelentkezni.) A turnusok hétfőtől péntekig 8-tól 17 óráig tartanak. A napközis tábor tartalmas szórakozást nyújt, többek között: **kirándulásokat, sportolást, kézműves programokat, strandolást, mozit, múzeumlátogatásokat** tartalmaz.

Ár: 15000 Ft/ fő/ hét (ez tartalmazza a kóser ebédet, és a napi programköltségeket)

Jelentkezés legkésőbb az adott hét előtti hétfőig, telefonon: 311-9214 illetve emailen: info@balinthaz.hu

